

Expertisecentrum
William Schrikker

KRACHTPLAN 18+

Uitleg en instructie werkwijze

Inhoud en tekst: Sanna Koet, Expertisecentrum William Schrikker

Ontwikkelteam: Expertisecentrum William Schrikker, projectgroep
Marcia Lever
Natasja Wiersema
Lidwien Schulten

William Schrikker Jeugdbescherming, pilotgroep
Anne van der Zande
Antje Bleeker
Debbie Steigerwald
Delilah Pourier
Dini Welleman
Ellen Joustra
Loudy Nijhof
Marijke van der Blom
Melanie van der Gaag
Mer Jap-a-Joe
Sylvia van de Cappelle
Willemien Formenoij
Zahraa Baker

Met dank aan: Eigen Kracht Centrale, 's Heerenloo Zorggroep, MEE
Rotterdam en de Verve Leergroep William Schrikker.

Vormgeving: Nico den Dulk www.spelpartners.nl
Fotografie: Nico den Dulk www.spelpartners.nl

Financiering: **Fonds NutsOhra, Fonds Verstandelijk Gehandicapten en
De Nederlandse Stichting voor het Gehandicapte Kind.**

Deze handreiking is ook te downloaden op: www.krachtplan18plus.nl.

1e uitgave, maart 2014

© Expertisecentrum William Schrikker, maart 2014
Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere
wijze zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Expertisecentrum
William Schrikker

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Handreiking	4
Krachtplan 18+	4
18 Take Control	5
Deel 1: Krachtplan 18+	
Hoofdstuk 1: Probleemschets	8
Licht verstandelijke beperking	8
Jeugdbeschermingsmaatregel	11
Hoofdstuk 2: Werkwijze	12
Kernelement 1: Inventariseren	13
Actie: Inventarisatie toekomstwensen	13
Kernelement 2: Netwerk rondom jongere plaatsen	18
Actie: Netwerk in kaart brengen	18
Actie: Netwerk vergroten en verstevigen	19
Kernelement 3: Ondersteuningsbehoefte	20
Actie: Benoemen van (on)mogelijkheden	20
Actie: Informatie toevoegen	22
Actie: Laten ervaren	23
Kernelement 4: Het toekomstplan	24
Actie: Introduceren van een netwerkbijeenkomst	24
Actie: Voorbereiden van de netwerkbijeenkomst	25
Actie: Uitvoeren van de netwerkbijeenkomst	27
Actie: Werken met het toekomstplan	27
Literatuurlijst	31
Deel 2 (achterzijde): 18 Take Control	1
Uitleg en instructie bij het communicatiehulpmiddel	1

INLEIDING

In de documentaire HET LEVEN BEGINT BIJ 18 zien wij Hyba na haar achttiende verjaardag de zorginstelling verlaten. Ze is blij dat ze geen ondertoezichtstelling meer heeft en neemt de regie over haar leven in eigen handen. Zwervend door Nederland komt zij er echter achter dat het niet zo gemakkelijk is. "Ik kan het niet meer fiksen, ik kan niks. Het is een chaos in mijn hoofd."¹

Voor jongeren met een licht verstandelijke beperking (LVB) en een jeugdbeschermingsmaatregel komt de achttiende verjaardag vaak te vroeg. Wanneer zij achttien worden, zijn ze volwassen en valt de gedwongen jeugdhulpverlening weg. Door het passeren van de meerderjarigheidsgrens worden zij van de ene op de andere dag geconfronteerd met de vrijheid, keuzemogelijkheden en plichten die de complexe Nederlandse samenleving biedt. Deze jongeren zijn door hun beperking en belaste verleden echter onvoldoende voorbereid op deze nieuw verworven zelfstandigheid.

Vaak verheugd over het wegvallen van de door hen zo ongewenste gedwongen hulpverlening, mijden zij zorg. Door hun beperkte vaardigheden en het ontbreken van (vrijwillige) ondersteuning krijgen zij vervolgens vaak al snel te maken met problemen als jong ouderschap, criminaliteit, werkloosheid, dakloosheid, psychische problemen, (seksueel) misbruik, schulden, armoede et cetera. De risico's die de jongeren in deze fase lopen, kunnen van desastreuze invloed zijn op de latere levensloop. Als het in deze periode misgaat, beginnen zij hun volwassen leven met extra schade en een nog grotere achterstand.

Jeugdbeschermers gaven twee jaar geleden aan behoefte te hebben aan handreikingen voor een goede vormgeving van deze transitiefase. Hoe moet je de ondersteuning organiseren om te voorkomen dat de jongeren afhaken en twee jaar later met verzwaarde problematiek weer in de hulpverlening terechtkomen?

In een turbulente tijd, met een werkveld dat door de invoering van de nieuwe jeugdwet en de in aantocht zijnde decentralisatie van de jeugdzorg sterk in beweging is, hebben de jeugdbeschermers van de William Schrikker Groep en hun cliënten deze handreiking ontwikkeld. Samen met de pilotgroep zijn de werkzame elementen uitgefilterd en getest in de praktijk. Bovendien is er een instrument ontwikkeld ter ondersteuning van de werkwijze: het visuele hulpmiddel 18 Take Control.

Handreiking

De handreiking is geschreven voor professionals in de jeugdzorg die werken met jongeren van zestien jaar oud met een LVB en een jeugdbeschermingsmaatregel. De handreiking biedt jeugdhulpverleners concrete handvatten om de jongeren tijdig en in samenwerking voor te bereiden op het leven na hun achttiende verjaardag. Door het organiseren van passende ondersteuning bij het realiseren van hun toekomstdromen, van ruim voor tot ruim na het achttiende jaar, zijn de jongeren meer beschermd gedurende deze transitiefase.

Krachtplan 18+

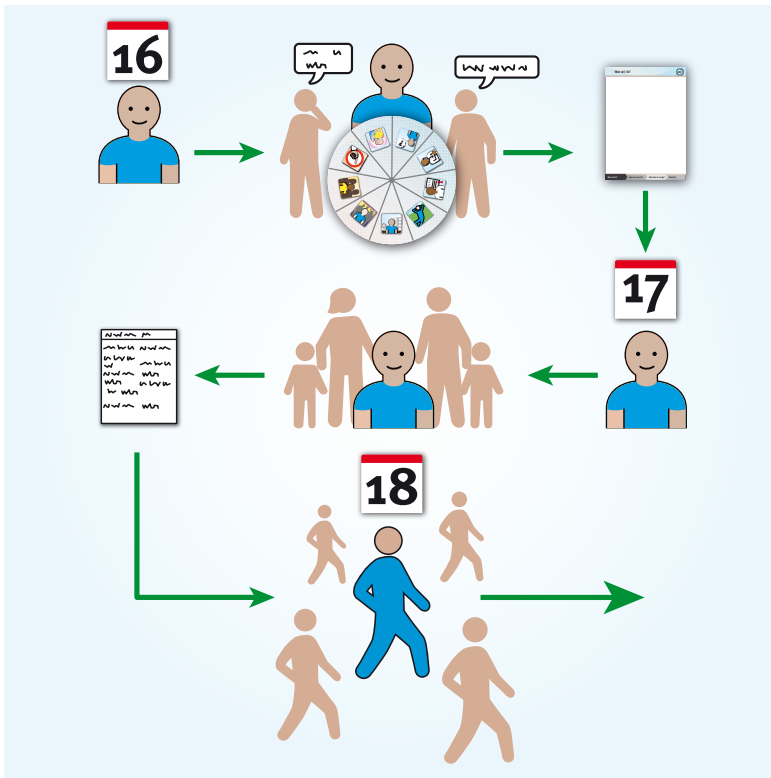
In het eerste deel van de handreiking worden de problematiek en de werkwijze toegelicht. De werkwijze is vormgegeven in een traject dat idealiter met de jongere wordt gestart vanaf zijn² zestiende jaar.

Het traject bestaat uit vier kernelementen:

1. inventariseren van toekomstwensen van de jongere;
2. netwerk rondom jongere plaatsen;
3. ondersteuningsbehoefte van de jongere in kaart brengen;
4. een toekomstplan maken met de ondersteuningscoalitie.

¹ De documentaire is gelieerd aan het project Krachtplan 18+ en is gemaakt door Paul de Bont producties en Marlou van den Berge, om de problematiek van deze doelgroep landelijk onder de aandacht te brengen.

² Waar 'zijn', 'hem' of 'hij' staat, kan ook 'haar' of 'zij' worden gelezen.

Per kernelement worden vervolgens de aan dat element verbonden acties toegelicht. Deze acties worden niet allemaal lineair uitgevoerd, maar gelijktijdig; ze worden herhaald en komen vaak terug. Hiernaast staat als richtlijn het traject op een ideale tijdlijn geschetst.

Gedurende het traject, waarin de wensen van de jongere centraal staan, wordt de regie steeds meer bij de jongere en zijn netwerk gelegd. Dit vraagt van de hulpverleners dat zij de regie steeds meer aan de jongere overgeven. Zij moeten een nieuwe balans zoeken tussen loslaten, ondersteunen en overnemen om de jongere beschermd te kunnen laten oefenen met zelfstandigheid. Door ver voor het achttiende jaar te beginnen met dit traject, creëer je bij de jongere inzicht in wat hij kan, wat hij (nog)

niet kan maar wel kan leren en bij welke zaken hij (professionele) ondersteuning nodig zal (blijven) hebben. Zodoende wordt een knik in de ondersteuning van de jongere op zijn achttiende zo veel mogelijk voorkomen.

18 Take Control

Het tweede deel van de handreiking (zie achterkant) biedt een korte instructie voor het gebruik van het instrument 18 Take Control. Dit visuele instrument is ontwikkeld ter ondersteuning van de communicatie met de jongere over zijn toekomstwensen. Jongeren met een LVB zijn gebaat bij visuele hulpmiddelen ter ondersteuning van de communicatie. Vooral wanneer het om een omvangrijk onderwerp gaat dat gedurende meerdere gesprekken en binnen een langdurig traject wordt behandeld.

De gesprekken worden vormgegeven door de jongere uit te vragen op het gebied van de acht ontwikkelingstaken voor adolescenten. De map is voor en van de jongere. Hij besluit hoe de map wordt gebruikt en welke informatie wel en niet wordt opgenomen en genoteerd. Het instrument kan op vele manieren worden gebruikt, aansluitend bij de wensen van de jongere én de werkwijze van de professional.

Het instrument 18 Take Control is uitgebreid getest en ontwikkeld in de praktijk. Hulpverleners hebben het instrument voorgelegd aan jongeren van verschillende niveaus, culturele achtergronden en leeftijden.

Enkele reacties van de pilotgroep:

- “Zwakheid van een netwerk zegt niks, betrokkenheid zegt alles en deze is nu zoveel groter; iedereen belt mij als er iets dreigt mis te gaan.”
- “Het kost in het begin veel tijd, maar nu levert het mij en de jongere heel veel op.”
- “De jongere vond de map in het begin niet interessant. Nu pakt zij in elk gesprek de map erbij en wijzigt zij zelf wat zij heeft opgeschreven. Eerst wou ze bij zus wonen, nu heeft ze opgeschreven dat ze een begeleid-kamerwonen-traject wil.”
- “Door op deze manier met de jongere zijn toekomst te bespreken, komt hij eindelijk in beweging en hoef ik niet meer zo te trekken.”
- “Het netwerk neemt meer verantwoordelijkheid. Dit geeft mij als gezinsvoogd het gevoel er niet zo alleen voor te staan en maakt dat ik straks makkelijker los kan laten.”
- “De map helpt mij om bij de les te blijven en het traject voor ogen te houden.”
- “Praten over de toekomst met de jongere is ineens leuk nu ik de map gebruik.”
- “Dit meisje heeft nu het gevoel dat zij de regie heeft en dat zij het zelf doet. Hoe klein het ook is wat ze doet, het geeft haar zelfvertrouwen.”
- “Deze jongeren zijn kwetsbaar, maar niet te kwetsbaar voor Krachtplan 18+. Pas als je ze niet voorbereidt op hun achttiende verjaardag, zijn ze kwetsbaar.”
- “Je moet ze durven vertrouwen; deze jongeren kunnen je verbazen over wat ze zelf kunnen.”

Denk je nu bij jezelf: ja maar... kijk dan op pagina 30 en lees de handreiking.

HOOFDSTUK1: PROBLEMSCHETS

Als Denise achttien jaar wordt, verlaat zij de instelling waar zij tot dan toe woonde. Zij had eerder aangegeven te willen blijven en was gestart met een kamertrainingstraject. Op haar achttiende verjaardag vertrekt zij echter naar haar moeder en geeft zij aan niet meer terug te komen. Bij moeder, die ook beperkt is en die nooit fulltime voor Denise heeft gezorgd, loopt de situatie na twee weken uit de hand. Denise vertrekt naar Amsterdam. Zij heeft altijd al in de grote stad willen wonen. In Amsterdam kent zij niemand en belandt ze op straat. Af en toe komt zij een jongen of man tegen met wie zij naar huis gaat, zodat zij in ieder geval een slaapplek heeft voor de nacht.

Voor jongeren met een LVB en een jeugdbeschermingsmaatregel is de stap naar zelfstandigheid moeilijker dan voor jongeren zonder beperking.

Dit heeft meerdere oorzaken:

1. De kalenderleeftijd van jongeren met een LVB komt niet overeen met hun ontwikkelingsleeftijd; op verschillende gebieden hebben zij een achterstand.
2. Er is vaak sprake van een belaste of zelfs traumatische jeugd, wat ook zijn weerslag heeft op hun (sociaal-emotionele) ontwikkeling.
3. Jongeren met een LVB in de jeugdbescherming kunnen vaak niet rekenen op (voldoende) ondersteuning van hun ouders of een uitgebreid netwerk.
4. De weerstand tegen hulpverleners is in veel gevallen groot door hun jarenlange, vaak negatieve, ervaring met hulpverleners.
5. Vrijwillige volwassenenhulpverlening sluit onvoldoende aan op gedwongen jeugdzorg.

De combinatie van de beperking en hun vaak belaste gezins- en hulpverleningsgeschiedenis maakt dat deze jongeren meer ondersteuning nodig hebben om voldoende beschermd door deze transitiefase te komen.

Hieronder wordt kort toegelicht hoe de LVB en de jeugdbeschermingsmaatregel van invloed zijn op de ontwikkeling en het welzijn van de jongere.

Licht verstandelijke beperking

Praktijkdefinitie LVB:

- IQ-score tussen de 50 en 85; én
- beperkt sociaal aanpassingsvermogen. Tekorten of beperkingen in het aanpassingsgedrag dat op basis van leeftijd en cultuur verwacht mag worden op tenminste twee van de volgende gebieden: communicatie, zelfverzorging, zelfstandig kunnen wonen, sociale en relationele vaardigheden, gebruikmaken van gemeenschapsvoorzieningen, zelfstandig beslissingen nemen, functionele intellectuele vaardigheden, werk, ontspanning, gezondheid en veiligheid; én
- bijkomende problematiek, zoals leerproblemen, een psychiatrische stoornis, medisch-organische (lichamelijke) problemen en/of problemen in het gezin en sociale omstandigheden.

Anders dan de naam doet vermoeden, is een LVB allesbehalve licht. Hoewel de beperking niet aan de buitenkant te zien is, zijn jongeren met een LVB beperkt op cognitief, sociaal, en emotioneel niveau en in hun persoonlijkheidsontwikkeling.

De kloof tussen de kalenderleeftijd en de ontwikkelingsleeftijd is groot en deze jongeren functioneren eerder op het niveau van een twaalfjarige dan op het niveau van een achttienjarige. Bovendien hebben jongeren met een LVB naast een forse achterstand in hun sociaal-emotionele ontwikkeling vaak ook te kampen met gedragsproblemen.

We leven in een steeds complexer wordende samenleving die hoge eisen stelt aan mensen op het vlak van financiële zelfredzaamheid, administratieve vaardigheden en begrip van regels en plichten. Voor mensen met een LVB is het moeilijk om hier zonder ondersteuning in mee te draaien. Volledige zelfstandigheid blijkt voor hen in het algemeen niet haalbaar. Zij hebben levenslang en levensbreed in meer of mindere mate ondersteuning nodig.³ Jongeren met een LVB willen echter niets liever dan 'normaal' zijn net als ieder ander en vinden het daarom lastig om hulp te accepteren. Door gebrek aan inzicht in hun eigen beperking overschatten zij hun mogelijkheden en overzien zij niet wat er op hen af gaat komen.

In de adolescentiefase neemt de zelfstandigheid van jongeren normaliter steeds meer toe en leren jongeren de daarbij horende vaardigheden. Bij iedere leeftijdsfase horen verschillende ontwikkelingstaken met specifieke thema's, waaraan verschillende vaardigheden zijn gekoppeld. Jongeren met een LVB lopen achter in deze ontwikkeling. Zij zijn nog niet zo ver om zich deze nieuwe vaardigheden eigen te maken en hebben hiervoor ook meer tijd nodig. Hierdoor is de zelfredzaamheid van deze jongeren op hun achttiende veel lager dan bij jongeren zonder ontwikkelingsachterstand.

In de volgende tabel staan de specifieke ontwikkelingstaken die adolescenten zich eigen moeten maken, steeds gevolgd door de daarbij benodigde vaardigheden en een voorbeeld hoe een LVB van invloed kan zijn op deze specifieke ontwikkelingstaak.

Ontwikkelingstaken adolescenten⁴

1. Vormgeven aan veranderende relaties binnen het gezin

Minder afhankelijk worden van de ouders en het bepalen van een eigen plaats binnen de veranderende relaties in het gezin en de familie.

Bijbehorende vaardigheden: initiatief nemen in contact met ouders, zoals bellen; gesprek voeren met ouders; eigen mening durven geven tegen ouders; onderhandelen met ouders bij meningsverschillen; accepteren dat ouders niet alles van je begrijpen; minder afhankelijk zijn van hun goedkeuring.

Invloed LVB: meer en langer controle nodig van ouders, bijvoorbeeld omdat het langer duurt voordat waarden en normen geïnternaliseerd zijn.

2. Participeren in werk of onderwijs

Kennis en vaardigheden opdoen om een beroep uit te kunnen oefenen en een (realistische) keuze te kunnen maken op het gebied van werk.

Bijbehorende vaardigheden: op tijd naar school/werk gaan; luisteren naar leraar/baas en medeleerlingen/collega's; vragen stellen over dingen die onduidelijk zijn; langere tijd achter elkaar met hetzelfde werk bezig zijn; weten wat je wel en niet kunt zeggen tegen je leraar/baas; dagritme kunnen volgen; solliciteren.

Invloed van LVB: meer moeite met plannen en overzien van werkzaamheden en daardoor in de problemen komen met het tijdig afhebben van (school)werk; consequenties van keuzes niet kunnen overzien.

3. Zinvol invullen van vrije tijd

Ondernemen van leuke activiteiten en het zinvol doorbrengen van de tijd waarin er geen verplichtingen zijn.

Bijbehorende vaardigheden: je alleen vermaken, bijvoorbeeld door naar muziek te luisteren; met meerdere mensen een activiteit doen, bijvoorbeeld buiten voetballen; zelf initiatief nemen om iets met anderen te doen; je op de hoogte stellen van verschillende uitgaansmogelijkheden; weten waar je informatie kunt verzamelen over (sport)verenigingen en hoe je hier lid van kunt worden; een hobby kiezen.

Invloed van LVB: beperkt voorstellingsvermogen van de mogelijkheden en moeite met plannen, waardoor 'zinnolle' invulling van vrije tijd moeizamer gaat, sociaal onhandig, waardoor het lastiger is om activiteiten uit te voeren met anderen.

³ De Beer, 2011, p. 108

⁴ De Beer, 2011, p. 42

Vervolg ontwikkelingstaken adolescenten

4. Creëren en onderhouden van eigen woon- en leefsituatie

Zoeken of creëren van een plek waar je goed kunt wonen en het kunnen omgaan met huisgenoten.

Bijbehorende vaardigheden: opbouwen van eigen huishouden; gezellig maken en houden van eigen kamer; vuil wasgoed regelmatig in de wasmand doen; regelmatig schoonmaken; rekening houden met huisgenoten (muziek niet te hard aanzetten); eenvoudige maaltijden bereiden; met geld omgaan (rond kunnen komen met (zak)geld).

Invloed van LVB: minder in staat om regie over huishouden te voeren, bijvoorbeeld hoe je je uitgaven over de maand moet verdelen.

5. Omgaan met autoriteiten, openbare instellingen en instanties

Accepteren dat er instanties en personen boven je gesteld zijn; binnen geldende regels en codes opkomen voor eigen belang.

Bijbehorende vaardigheden: aanwijzingen en regels opvolgen; een vraag durven stellen aan een autoriteit (zowel bekend als onbekend); mening durven geven en weten te onderhandelen; weten hoe gebruik te maken van openbare gelegenheden zoals postkantoor, ziekenhuis, banken en hulpverleningsinstellingen; zelfstandig gebruikmaken van openbaar vervoer.

Invloed van LVB: beperkter gevoel voor gezagsverhoudingen, onder andere door beperkte sociale vaardigheden en geringer empathisch vermogen.

6. Zorgdragen voor gezondheid en uiterlijk

Zorgen voor een goede lichamelijke conditie en een verzorgd uiterlijk, goede voeding en vermijden van risico's op bijvoorbeeld overgewicht, alcoholmisbruik en drugsgebruik.

Bijbehorende vaardigheden: dagelijks wassen of douchen en tandenpoetsen; op tijd ondergoed en sokken verschoneren; verzorgd kleden; op tijd en regelmatig slapen; gerichte keuzes bij eten en drinken; risico's op letsel inschatten; veilig deelnemen aan het verkeer; verantwoord gebruik van alcohol; gebruikmaken van medische voorzieningen (huisarts, tandarts, apotheek, ziekenhuis); ontspannen zijn als je bekeken wordt.

Invloed van LVB: minder kennis over wat wel en niet gezond is en beperkte vaardigheden op het gebied van zelfverzorging; minder in staat om weloverwogen beslissingen te nemen, verhoogde impulsiviteit kan bijvoorbeeld leiden tot een minder gezond eetpatroon.

7. Opbouwen en onderhouden van vriendschappen en sociale contacten

Contacten leggen en onderhouden; oog hebben voor wat contacten met anderen kunnen opleveren; openstellen voor vriendschappen; vertrouwen geven en ontvangen; wederzijdse acceptatie.

Bijbehorende vaardigheden: contact leggen; contact onderhouden; afspraken maken en nakomen; gesprek voeren met leeftijdgenoten; oog hebben voor gevoelsuitingen van anderen; uitdrukking geven aan eigen gevoel; om hulp vragen als je iets niet kunt of niet weet; nee zeggen en omgaan met groepsdruk.

Invloed van LVB: sociale vaardigheden zijn beperkt. Iemand met een LVB heeft vaak weinig zelfvertrouwen, is afhankelijk van wat de ander van hem vindt en is beperkt in staat om op een adequate manier vriendschappen te onderhouden. Hij is daardoor gevoelig voor de groepsnorm; hij neemt gemakkelijk waarden en normen over van de peergroup (beïnvloedbaar).

8. Vormgeven aan intimiteit en seksualiteit

Ontdekken wat mogelijkheden en wensen zijn in intieme en seksuele relaties. **Bijbehorende vaardigheden:** contact leggen met iemand die je heel leuk/lief vindt; durven uitkomen voor je seksuele voorkeur; weten wat je zelf wel en niet prettig vindt; nee zeggen als je iets niet wilt; nee van een ander kunnen inschatten en accepteren; zorgdragen voor voorbehoedsmiddelen, SOA's voorkomen en herkennen.

Invloed van LVB: minder empathisch vermogen, met gevaar dat eigen gevoel het gedrag stuurt; minder in staat om de subtiele signalen op te pikken die vaak van belang zijn bij het tot stand komen van contact met de andere sekse; minder in staat om de consequenties van keuzes in te schatten, bijvoorbeeld bij de keuze voor kinderen.

JEUGDBESCHERMINGSMAATREGEL

De jongeren voor wie Krachtplan 18+ is bedoeld hebben naast een LVB ook een verleden in de jeugdbescherming. Hun uitgangspositie bij het ingaan van deze transitiefase is daardoor extra kwetsbaar.

Ze zijn opgegroeid in problematische gezinssituaties en hebben een belaste jeugd gehad. Ouders schoten tekort, niet zelden omdat zij zelf ook een beperking hebben. De jongeren zijn veelal in probleebuurt opgegroeid, waar sprake is van armoede, slechte huisvesting, werkloosheid et cetera. De kans om in aanraking te komen met criminaliteit en geweld is hierdoor relatief groot en in veel gevallen is er dan ook sprake van transgeneratiele problematiek. Vaak is er in het gezin en de omgeving ook sprake van risicovol gezondheidsgedrag (ongezonde voeding, slechte lichamelijke verzorging, roken, drinken, onbeschermd seks et cetera). Het gegeven dat jongeren met een LVB sterk beïnvloedbaar zijn, kleurt dergelijke negatieve omgevingsfactoren extra sterk. Een deel van deze jongeren is extra belast omdat zij uit huis geplaatst zijn en opgroeien in (netwerk) pleeggezinnen en/of instellingen, waarbij meerdere overplaatsingen niet zeldzaam zijn.

Het ontbreekt deze jongeren vaak aan een veilige basis en een stevig netwerk. Waar jongeren die opgroeien in 'normale' gezinnen erop kunnen rekenen dat zij terug kunnen vallen op hun ouders in deze transitiefase, is dat voor deze jongeren geen vanzelfsprekendheid en zijn zij meer op zichzelf teruggeworpen. Ouders zijn door hun eigen beperking of problematiek ook niet altijd in staat om hun kinderen hierin te ondersteunen. Deze jongeren zijn vaak teleurgesteld door volwassenen en zijn daardoor wantrouwend naar volwassenen in hun netwerk.

Vooraf jongeren die in instellingen zijn opgegroeid hebben een zwak netwerk. De volwassenen die een rol spelen in hun leven zijn met name professionele hulpverleners. De vrienden die ze maken wonen ook in een instelling en hebben eenzelfde problematische achtergrond en/of beperking.

Door de hulpverleningsgeschiedenis zijn deze jongeren vaak wantrouwend tegenover hulpverleners. Na (soms) jarenlange inmenging van de jeugdbescherming is hun behoefte om zelf keuzes te maken groot, waardoor zij geneigd zijn verdere hulpverlening te mijden. Daarbij komt dat zij de weg naar vrijwillige volwassenenhulpverlening niet altijd weten te vinden. De aansluiting van de volwassenenhulpverlening op de jeugdhulpverlening is tot op heden ook nog onvoldoende georganiseerd.⁵ De overgang van het ene naar het andere type hulpverlening verloopt niet altijd soepel, doordat zij elk vanuit een ander kader werken en verschillende verantwoordelijkheden hebben. Jongeren hebben na een jeugdbeschermingsmaatregel een outreachende en meer pedagogische benadering nodig.

Door het gebrek aan aansluiting raken we die jongeren die aanvankelijk wel de weg naar vrijwillige hulpverlening weten te vinden weer kwijt. Soms is de problematiek ook te zwaar of te ingewikkeld voor vervolginstanties, waardoor er geen vervolgplek is voor de jongere. In andere gevallen zijn het lange wachtlijsten die een goede aansluiting in de weg staan.

Krachtplan 18+ helpt professionals bij het begeleiden van deze kwetsbare jongeren tijdens deze belangrijke levensfase. Door het inzetten van dit traject worden de krachten van de jongere vergroot en wordt de balans tussen risicofactoren en beschermende factoren verbeterd.

HOOFDSTUK 2: WERKWIJZE

De ondersteuning van de jongere bij het vormgeven van het traject richting het achttiende jaar is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van alle betrokken hulpverleners uit zowel het gedwongen als het vrijwillige kader. Ze stimuleren de jongere zelf te doen wat hij zelf kan, ondersteunen hem waar hij ondersteuning nodig heeft en nemen over wat hij niet kan. Daarbij werken zij vanuit eenzelfde basishouding. Zij weten dat hun rol in het leven van de jongere beperkt en van korte duur is. Daarom betrekken zij zo veel mogelijk het netwerk van de jongere en dragen zij zo veel mogelijk over aan de jongere en het netwerk.

Om gemotiveerd te zijn om te ontwikkelen en te groeien moet een jongere het idee hebben dat hij een zekere mate van vrijheid heeft en iets te kiezen heeft, hij moet zich verbonden voelen met zijn omgeving en gerespecteerd en gewaardeerd om wie hij is. Tot slot moet hij ook het idee hebben dat hij in staat is om te doen wat hij moet doen.

In dit hoofdstuk worden de acties besproken die deel uitmaken van het traject Krachtplan 18+. Deze acties moeten door de betrokken professionele hulpverleners⁶ in samenspraak worden ingezet en uitgevoerd, met de ideale tijdlijn als richtlijn in het achterhoofd. Doordat het leven van deze jongeren in deze periode erg bewogen is, blijkt het aanhouden van de tijdlijn in de praktijk niet altijd haalbaar. De waan van de dag is echter de grootste bedreiging voor het welslagen van dit traject. Om te zorgen dat de jongere voldoende ondersteund de transitiefase doorkomt, is goede planning en taakverdeling essentieel. Ook dat is onderdeel van goede zorg.

In de volgende paragrafen richten wij ons in enkelvoud tot de hulpverlener. Dit betekent niet dat alle acties door eenzelfde persoon moeten worden uitgevoerd. De taakverdeling ligt niet vast. Afhankelijk van de wensen van de jongere, de situatie en de mogelijkheden pakken de verschillende betrokken hulpverleners verschillende acties en taken op. Het heeft echter wel de voorkeur dat één persoon zo veel mogelijk acties samen met de jongere uitvoert en functioneert als vast aanspreekpunt voor de jongere en betrokkenen, zodat dat iedereen de juiste informatie heeft of krijgt op basis van de inventarisaties in de map.

Het is de taak van de jeugdbeschermer om het traject in te zetten en in de gaten te houden dat het traject geborgd is en blijft doordat iedereen uit de ondersteuningscoalitie van de jongere zijn verantwoordelijkheid neemt.⁷ Omdat de rol van de jeugdbeschermer in het leven van de jongere beperkt is, fungeert hij zo veel mogelijk op de achtergrond en voert hij (een groot deel van) de acties niet zelf uit.

Goede samenwerking tussen de professionals is essentieel en kenmerkt zich door goede afstemming, niet alleen over de casus maar ook over de eigen werkwijze, verantwoordelijkheden en verwachtingen. Er is bereidheid om de rollen en taken zo te verdelen dat werkelijk sprake is van een sterke keten waarin de jongere en zijn wensen centraal staan.

Basishouding:

- toon respect voor de jongere en zijn wensen
- heb oog voor de eigenheid van de jongere
- luister naar de jongere
- neem beslissingen met de jongere, niet voor de jongere
- houd rekening met de beperking van de jongere
- geef ruimte aan de jongere
- stimuleer en daag uit
- wees betrouwbaar en betrokken
- werk outreachend en wees toegankelijk
- heb oog voor de krachten van het netwerk
- wees scherp op veranderingen
- heb geduld en laat je niet uit het veld slaan

⁶ Betrokken hulpverleners zijn bijvoorbeeld: de jeugdbeschermer, de pleegzorgwerker, de groepsleider, de mentor, de begeleider, de behandelaar en de jeugdreclasserder.

⁷ Wanneer de ondertoezichtstelling voor het afronden van het traject wordt afgesloten, zorgt de jeugdbeschermer dat deze rol door iemand anders wordt overgenomen.

Bij de uitvoering van het traject naar zelfstandigheid houden de hulpverleners gezamenlijk de volgende uitgangspunten in gedachten:

- De **jongere** en zijn wensen, ambities en dromen staan centraal. Hij heeft de hoofdrol.
- Het proces van nadenken en plannen maken start **ruim op tijd**.
- Er wordt gefocust op de **krachten** van de jongere.
- Er wordt maximaal ingezet op het vinden en betrekken van **steunfiguren** in het netwerk van de jongere.
- Toewerken naar de afsluiting van de gedwongen hulpverlening is een **geleidelijk en tijdrovend proces**, met voor de jongere geleidelijke (en soms kleine) stappen.
- De (gedwongen) hulpverlening legt gedurende het traject steeds meer **regie bij de jongere** en zijn netwerk en laat de jongere beschermd los.

KERNELEMENT 1: INVENTARISEREN

Wanneer een jongere betrokken wordt bij het vormgeven van zijn toekomst, zal zijn motivatie groter zijn om een plan voor de toekomst te maken en het plan ook uit te voeren. Daarvoor moet je eerst weten hoe de jongere zelf over zijn toekomst denkt en wat hij wil.

Wanneer de jongere zestien is, worden zijn toekomstwensen geïnventariseerd. De inventarisatie wordt gemaakt door het voeren van meerdere gesprekken aan de hand van de acht ontwikkelingstaken van adolescenten en kent drie onderdelen:

- uitvragen van dromen, wensen en doelen;
- een inventarisatie van wat er al goed gaat en welke stappen nog gezet moeten worden, gekoppeld aan de wensen en doelen van de jongere;
- een inventarisatie van wat de jongere nog nodig heeft en van wie, gekoppeld aan de wensen en doelen van de jongere.

Deze inventarisatie kost tijd, maar is essentieel in het creëren van betrokkenheid en motivatie bij de jongere. Zonder betrokkenheid zal er geen toekomstplan komen waar de jongere zich aan kan verbinden.

Om deze inventarisatie vorm te geven en te ondersteunen wordt het instrument 18 Take Control gebruikt. De jeugdbeschermer bekijkt samen met de jongere en de overige betrokken hulpverleners wie de aangewezen persoon is om de map door te nemen met de jongere.⁸ Degene die de inventarisatie uitvoert, moet een goede werkrelatie hebben met de jongere, kunnen werken vanuit de basishouding en voldoende tijd hebben. Bij voorkeur is deze persoon ook na het achttiende jaar nog betrokken bij de jongere.

Actie: Inventarisatie toekomstwensen

Het instrument 18 Take Control zorgt ervoor dat de hulpverlener op een gestructureerde manier het gesprek met de jongere kan aangaan. Het ondersteunt zowel de jongere als de hulpverlener bij het zo volledig mogelijk in kaart brengen van de wensen van de jongere.

Geef de jongere altijd de keuze of hij met het instrument wil werken. Ga creatief met het instrument om. Kijk hoe de jongere er zelf mee aan de slag wil, voeg formulieren toe, verwijder zaken uit de map of schuif onderdelen terzijde als dit nodig is om met de jongere aan de slag te kunnen. In deel 2 van de handreiking vind je een korte instructie hoe je kunt werken met de verschillende onderdelen in het instrument en hoe deze los van elkaar kunnen worden gebruikt.

⁸ Wanneer je op het zestiende jaar nog niet begint met de inventarisatie, bespreek dan met de andere betrokken hulpverleners en je inhoudelijk leidinggevende en onderbouw waarom de jongere deze stap nog niet (kan) zet(ten).

Shurnell is een stoere en grote jongen van zestien jaar uit Rotterdam, hij heeft een Surinaamse achtergrond en is lid van een straatbende. Wanneer zijn begeleidster het instrument ziet, geeft zij aan dat zij vermoedt dat het te kinderachtig zal zijn voor Shurnell. Wanneer we het aan Shurnell zelf vragen, reageert hij enthousiast en vindt hij de map geweldig. Als het gesprek beëindigd moet worden, vraag hij of zij volgende keer weer verder kunnen gaan met de map.

Het inventariseren van de toekomstwensen is geen eenvoudige taak. Deze jongeren zijn qua ontwikkeling nog niet altijd zover. Zij denken weinig na over hun toekomst en plannen zelden op de lange termijn. De opbouw, intensiteit, duur en aanpak van het uitvoeren van de inventarisatie verschilt per jongere en stem je af op het individu. Stimuleer de jongere om over het onderwerp na te denken en te praten en vraag ook andere mensen uit het (professionele) netwerk om dit onderwerp vaker aan te snijden bij de jongere.

Sluit zo veel mogelijk aan bij de jongere en probeer gaandeweg uit wat wel werkt en wat niet. Hanteer een vragende houding, neem de wensen van de jongere serieus en vermijd een oordeel. Laat de jongere eerst vrijelijk vertellen over zijn toekomstbeeld. Vraag bijvoorbeeld: “Hoe ziet jouw leven eruit als jij achttien wordt? Wat zou jij dan graag willen als alles kan en alles mag?” “Wat zou je graag anders willen in vergelijking met nu?” Bespreek korte-, maar ook langetermijnwensen. Hoe meer ruimte de jongere ervaart om vrijuit te vertellen over zijn toekomstwensen, hoe verrassender en onthullender de antwoorden soms zijn. Zoom daarna in op de verschillende ontwikkelingstaken afzonderlijk en vraag deze één voor één grondig uit.

Wat werkt in het kort:

- vraag door en stel open vragen
- neem de tijd en toon oprechte interesse en aandacht
- reageer positief en wees complimenteus
- wees vasthoudend, iedereen vertelt graag over zichzelf
- laat de jongere zelf aangeven wat hij belangrijk vindt
- gebruik hulpmiddelen
- breng structuur aan in het gesprek
- ga het gesprek open in en laat je verrassen
- onthoud jezelf van oordeel

Ter inspiratie staat op de volgende pagina een tabel met voorbeeldvragen per ontwikkelingstaak.

Vanuit de door de jongere benoemde wensen laat je hem in kaart brengen wat er al goed gaat richting dit doel en wat nog niet zo goed gaat. Focus vooral op wat er goed gaat en benoem de geboekte vooruitgang. Laat zien dat je oog hebt voor de gemaakte inspanningen van de jongere. Het benoemen van wat er allemaal goed gaat creëert energie, zet de jongere in zijn kracht en heeft een positieve invloed op je werkrelatie. Geef aandacht aan details en de kleine stappen en vergroot ieder succes uit. Hierdoor creëer je ruimte om na te denken over wat er nog niet zo goed gaat en wat er nog nodig is om zijn wensen en doelen te behalen.

Wanneer je de koppeling blijft maken met de genoemde doelen en wensen van de jongere, heeft de jongere eerder het gevoel dat het in zijn belang is om deze zaken met jou te bespreken. Jij bent immers met hem aan het kijken hoe hij zijn eigen dromen en wensen kan waarmaken. Bekijk tot slot met de jongere waar hij naar zijn mening staat op weg naar zijn wensen, wat er volgens hem nog moet gebeuren om zijn wensen waar te maken en wie hem daarbij eventueel kunnen helpen.

Sommige jongeren zullen het moeilijk vinden om dit te benoemen. Betrek zo veel mogelijk andere mensen uit het (professionele) netwerk bij de gesprekken, vooral ook diegenen die naar het zich nu laat aanzien een rol zullen gaan spelen in de ondersteuningscoalitie van de jongere na zijn achttiende. Zorg dat ook zij op de hoogte zijn van de toekomstwensen van de jongere. Laat hen aangeven welke wensen zij hebben voor de jongere en in hun relatie met de jongere. Vraag hun ook aan te geven wat zij denken dat er al goed gaat, wat er nog niet zo goed gaat en wat er moet gebeuren om zijn wensen mogelijk te maken. Dit maakt het soms voor de jongere ook gemakkelijker om te benoemen wat er nog niet zo goed gaat en wat er nog moet gebeuren. Waak ervoor dat de betrokkenen uit het netwerk te veel in discussie gaan met de jongere. Laat ruimte voor meningsverschillen, maar maak duidelijk dat het de map van de jongere is en dat het draait om zijn wensen en zijn ondersteuningsbehoefte.

Uiteindelijk heb je na het voeren van deze gesprekken een goed beeld van de toekomstwensen van de jongere, van zijn inzicht in de haalbaarheid van zijn plannen en van de kennis die nog ontbreekt. Vervolgens kun je gericht gaan toewerken naar het maken van een toekomstplan door ervoor te zorgen dat de jongere meer inzicht krijgt in zijn ondersteuningsbehoefte en de haalbaarheid van zijn plannen.

Blijf het instrument er gedurende het traject bij pakken en blijf de jongeren bevragen op eventueel gewijzigde of nieuwe wensen.

VOORBEELDVRAGEN PER ONTWIKKELINGSTAAK

Ontwikkelingstaak	Thema's	Voorbeeldvragen: Als jij straks achttien bent...
(Pleeg)ouders	Relatie met ouders Ruziemaken Huisregels Vertellen over jezelf Mening van ouders (On)begrip van ouders Helpen ...	<i>Welke rol spelen jouw ouders dan in jouw leven?</i> <i>Wat wil jij met hen bespreken? Wat niet?</i> <i>Wat wil jij hun over jezelf vertellen?</i> <i>Wil jij dan dat jouw ouders jou bij zaken helpen?</i> <i>Hoe wil je met je ouders omgaan?</i> <i>Maak je dan ruzie met je ouders? Wil je meer of minder ruziemaken?</i> <i>Welke huisregels zijn er dan?</i> <i>Wat denk je dat je ouders dan willen/belangrijk vinden om te zorgen dat het goed met jou gaat?</i> <i>Vind je het belangrijk dat jouw ouders hetzelfde vinden als jij?</i> <i>Vind je het belangrijk dat jouw ouders jou dan steunen in de keuzes die je maakt? Doen ze dat nu?</i>
School of werk	Beroep/studie Kiezen Doelen bedenken Omgaan met stress Solliciteren Omgaan met leraar/baas Doelen bereiken Geld ...	<i>Wil je dan naar school? Naar welke school?</i> <i>Wat wil je uiteindelijk worden? Waarom wil je dat worden?</i> <i>Wat voor werk wil je doen? Wil je een (bij)baan?</i> <i>Hoe ga je aan werk komen?</i> <i>Bij wie kun je dan terecht als je problemen hebt op school/werk?</i> <i>Hoe ga je aan geld komen?</i> <i>Hoe ga je dan om met je baas? Of met je leraar?</i> <i>Hoe ga jij ervoor zorgen dat jij jouw doelen gaat bereiken?</i> <i>Is het belangrijk voor je dat jij je werk leuk vindt? Hoe ga je dan om met de dingen die je niet zo leuk vindt om te doen?</i>
Vrije tijd	Geloof Uitgaan en feesten Sport en hobby's Indeling van de dag Leuke dingen plannen Vakantie ...	<i>Wat vind je dan leuk om te doen? Waar word je blij van?</i> <i>Wat ga jij dan doen in je vrije tijd?</i> <i>Wat ga je doen als je niet naar school gaat of naar het werk gaat?</i> <i>Verveel je je dan veel of weinig? Hoe komt dat?</i> <i>Wat ga je dan doen in de weekenden?</i> <i>Wil je dan ook aan sport gaan doen? Welke sport?</i> <i>Welke hobby's heb je dan?</i> <i>Als je uitgaat met wie wil je dan uitgaan?</i> <i>Waar wil je naartoe gaan?</i> <i>Hoe ga je daarnaartoe?</i> <i>Wil je dan ook op vakantie?</i> <i>Hoe ga jij dan om met je geloof en wil je dit met andere mensen delen? Wil je dan nog naar de kerk/moskee?</i>

VOORBEELDVRAGEN PER ONTWIKKELINGSTAAK

Ontwikkelingstaak	Thema's	Voorbeeldvragen: Als jij straks achttien bent...
Wonen	Schoonmaken Huisgenoten Koken Administratie Woonplaats Soort huis/woonvorm Huisinrichting ...	<p>Waar wil je dan wonen? Met wie wil je daar dan wonen?</p> <p>In wat voor huis wil je wonen?</p> <p>Wie doet het huishouden?</p> <p>Wie zorgt voor het geld?</p> <p>Wie kookt er eten?</p> <p>Hoe ga je je huis inrichten? Wat vind je mooi, wat vind je niet mooi?</p> <p>Wat wil je dan heel graag hebben?</p> <p>Wat vind jij dan een leuke huisgenoot? Wat vind jij een stomme huisgenoot?</p> <p>Wie houdt je administratie bij?</p>
Regels en gezag	Luisteren Respect Netjes blijven De wet Mening geven Toestemming vragen Opdrachten ...	<p>Welke mensen mogen jou dan zeggen wat jij moet doen?</p> <p>Moet je dan nog luisteren naar andere mensen?</p> <p>Naar wie wil je dan wel luisteren en naar wie niet?</p> <p>Waarvoor moet je dan nog toestemming vragen?</p> <p>Vind je het dan belangrijk om je te houden aan regels? Of wil je liever je eigen regels maken?</p> <p>Bij wie kun je terecht als je dingen geregeld moet hebben (voor bijvoorbeeld een uitkering)?</p> <p>Kom jij dan op voor jezelf? Hoe?</p> <p>Wie toon je respect? In de familie, op straat? Wie niet?</p> <p>- In geval van eerdere vergrijpen:</p> <p>Heb je dan nog aanvaringen met de politie?</p> <p>Hoe ga je zorgen dat je geen contact meer hebt met de politie?</p>
Gezondheid en uiterlijk	Medicijnen Dokter en tandarts Risico's Eten en drinken Drugs en alcohol Emotionele problemen Kleding ...	<p>Hoe zou jij er dan graag uit willen zien? Wat voor kleding wil je dragen? Welke schoenen?</p> <p>Hoe zou je je dan willen voelen?</p> <p>Als je dan in de spiegel zou kijken, wat zouden we dan zien?</p> <p>Wat zou je vaak willen eten? Wat wil je dan drinken?</p> <p>Vind je het belangrijk om gezond te eten?</p> <p>Wie is je huisarts? Wie is je tandarts? Wanneer ga je naar hen toe?</p> <p>Ga jij dan alcohol drinken? Wil je dan ook andere dingen proberen?</p> <p>Als je iemand anders zou kunnen zijn als je achttien zou zijn, wie zou je dan willen zijn?</p> <p>Als jij je verdrietig voelt, door wie zou jij je laten troosten?</p>

VOORBEELDVRAGEN PER ONTWIKKELINGSTAAK

Ontwikkelingstaak	Thema's	Voorbeeldvragen: Als jij straks achttien bent...
Vrienden	Vertrouwen Spannende dingen doen Samen dingen doen Hulp vragen Soorten vrienden Omgaan met groepsdruk Vrienden maken en houden ...	<i>Met wie ga jij dan om?</i> <i>Wie is je beste vriend/vriendin?</i> <i>Wie zijn dan je vrienden en wie niet?</i> <i>Wie spelen er een belangrijke rol in je leven?</i> <i>Wat zou je dan graag willen dat je vrienden voor je doen?</i> <i>Zou je dan meer vrienden willen? Of minder?</i> <i>Wat wil je met je vrienden doen? Wat vind je leuk?</i> <i>Wat vind je spannend? Waar word je blij van?</i> <i>Wat vind je de leukste eigenschappen van vrienden? Wat vind je minder leuke eigenschappen?</i> <i>Wat voor vriend ben jij dan? Wat vind jij belangrijk om te doen voor jouw vrienden?</i>
Relaties	Verliefd Grenzen aangeven Online flirten Kinderwens Seks Homo of hetero Verkering ...	<i>Heb je dan een vriendje of vriendinnetje?</i> <i>Is dat dezelfde als die je nu hebt?</i> <i>Wil je kinderen in de toekomst?</i> - Wanneer al zwanger: <i>Hoe wil je voor het kindje zorgen? Wil je dit met jouw partner doen?]</i> <i>Wat versta jij dan onder een goede relatie? Wat is een slechte relatie?</i> <i>Wat zou jij niet leuk vinden aan een relatie?</i> <i>Zou je ook via het internet willen daten of mensen willen leren kennen?</i> <i>Hoe voel jij je dan in die relatie? Verliefd?</i> <i>Hoe laat je dan zien dat je iemand leuk vindt? Hoe zou je iemand versieren?</i> <i>Wat vind jij belangrijk in een relatie?</i>
Overig ⁹	Autorijden Cultuur Eigen grenzen ...	<i>Wil jij dan een rijbewijs?</i> <i>Wat voor auto wil jij dan hebben?</i> <i>Hoe ga jij dan aan mensen vertellen wat jij wel en niet kunt?</i> <i>Wil jij je dan verdiepen in je culturele achtergrond?</i> ...

Afrondende vragen om motivatie te peilen en de belangrijkste wensen in kaart te krijgen:

Denk je dat het gaat lukken om al jouw wensen en dromen waar te maken (schaalvraag)?

Als iemand jou zou zeggen dat drie van jouw wensen uit mogen komen, welke zou je dan kiezen?

⁹ Jongeren benoemen soms onderwerpen die (naar hun idee) niet vallen onder de acht ontwikkelingstaken. Die onderwerpen kunnen onder deze noemer worden geplaatst.

KERNELEMENT 2: NETWERK RONDOM JONGERE PLAATSEN

Het hebben van een ondersteuningscoalitie is een beschermende factor. Een ondersteunend netwerk maakt dat ernstiger problematiek kan worden voorkomen, doordat de jongere steun ervaart en kan terugvallen op mensen in periodes waarin dingen mis dreigen te gaan. Zoals eerder gezegd hebben deze jongeren echter vaak een minder groot netwerk en minder vaardigheden om relaties aan te gaan of te onderhouden. Het netwerk wordt daarom aan het begin van het traject, als de jongere zestien is, betrokken en vergroot. Er wordt vanaf dat moment geïnvesteerd in het verstevigen en verbeteren van bestaande relaties met het netwerk. Als professionele hulpverlener ga je een gebrekkig en tekortschietend netwerk niet compenseren, maar activeren, omdat de jongere uiteindelijk met hen verder gaat.

Actie: Netwerk in kaart brengen

Als de jongere zestien is, ga je met hem bekijken wie een rol spelen in zijn leven. Hoewel je soms door de hulpverleningsgeschiedenis al een beeld hebt van het netwerk rondom het gezin en de jongere, is het belangrijk om nu met de jongere zelf te gaan zitten en **zijn** netwerk in kaart te brengen. Dit zal meestal namelijk niet volledig overlappen met dat van het gezin.

Bepaalde mensen die belangrijk zijn geweest voor ouder(s) en in de ondersteuning van het gezin, zullen misschien voor de jongere minder belangrijk zijn. Maar de jongere kan bijvoorbeeld wel onverwacht een heel goede band hebben met een ouder van een vriendje dat eerder niet in beeld was bij de hulpverleners. Daarnaast zijn adolescenten vaak minder gericht op hun ouders en meer op leeftijdsgenoten, van wie zij ook meer accepteren en makkelijker advies aannemen. Richt je daarom nu bij het inventariseren ook op vriendjes en leeftijdsgenoten.

Maak duidelijk aan de jongere waarom jij het belangrijk vindt om hierover met hem te praten en wat zijn netwerk voor hem kan betekenen bij het bereiken van zijn doelen en wensen. In het instrument zit een formulier waarmee je een netwerkanalyse kunt maken (zie deel 2 handreiking). Vraag aan de jongere wie hij kent en wie een rol spelen in zijn leven of een belangrijke rol hebben gespeeld. Als jij ook de inventarisatie met de jongere hebt uitgevoerd, dan zijn toen waarschijnlijk ook namen genoemd. Vraag hierop door. Wanneer jij deze inventarisatie niet hebt gedaan, ga dan vooraf te rade bij de persoon die dit wel heeft gedaan of betrek deze bij het gesprek voor aanvullende informatie.

Maak een onderscheid tussen de verschillende mensen uit het netwerk van de jongere: “Wie staan dichtbij en wie staan verder af? Wie is belangrijk in jouw leven, wie minder?” Bespreek met de jongere de verhoudingen in het netwerk en bekijk samen met de jongere waar eventueel relaties hersteld kunnen en/of moeten worden. Bij het uitvragen van de jongere over zijn wensen heb je ook de ontwikkelingstaken ‘omgaan met ouders’ en ‘vrienden’ aan bod laten komen. Wellicht is hierbij ook al de vraag naar voren gekomen om relaties te herstellen, het netwerk uit te breiden enzovoort. Grijp terug op deze informatie. Bespreek ook met de jongere of je bij anderen mag informeren of zij nog meer mensen weten die een rol (willen) spelen in zijn leven.

Blijf gedurende het traject de inventarisatie erbij pakken. Netwerken liggen niet vast, zeker in het leven van deze jongeren kunnen relaties van snelle en voorbijgaande aard zijn. Er verschijnen echter ook steeds weer nieuwe mensen die een belangrijke rol in het leven van de jongere kunnen spelen.

Denk aan:

- ouders
- vriendjes
- ouders van vriendjes
- docenten/mentor
- mensen van sportvereniging
- partner
- (half)broers/zussen
- (ex)partners van ouders
- burens
- ooms/tantes/neven/nichten
- oma's/opa's
- collega's
- schoonouders
- jongerenwerkers
- vrijwilligers/ buddy's¹⁰
- (ex)pleegouders
- oud-begeleiders

¹⁰ Omdat deze jongeren kwetsbaar zijn, is het van belang zorgvuldig te zijn in het betrekken van vrijwilligers en de selectie daarvan.

Actie: Netwerk vergroten en verstevigen

Door hun problematische verleden zijn jongeren met een LVB en een jeugdbeschermingsmaatregel vaak het vertrouwen in volwassenen kwijtgeraakt en is hun beeld van de wereld beschadigd. Voordat zij het gevoel hebben dat zij kunnen leunen op een netwerk en op mensen, is het van belang dat zij goed begrijpen waarom zij onder toezicht staan en/of uit huis zijn geplaatst, en weet hebben van wat er is gebeurd in hun leven. Wanneer dit niet het geval is, is het belangrijk dat de jongere hierover wordt ingelicht. Ouders hebben bij het vertellen van dit verhaal een belangrijke rol, maar ook anderen in het netwerk van de jongere zijn belangrijk om het verhaal op tafel te krijgen. In dit verhaal laat je ook ruimte voor gebeurtenissen die bepalend zijn geweest in het leven van de jongere. Het is de verantwoordelijkheid van de jeugdbeschermer om ervoor te zorgen dat de jongere bekend is met het verhaal en om samen met de jongere te bekijken hoe deze informatie gedeeld en besproken kan worden met betrokkenen.

In de gesprekken met de jongere over zijn wensen voor de toekomst is ook besproken wat zijn wensen zijn omtrent het contact met zijn ouders, vrienden en relaties. Deel deze informatie met elkaar, zodat alle betrokkenen de jongere kunnen stimuleren om zijn netwerk te vergroten en te versterken naar aanleiding van zijn wensen hierin. Stimuleer de jongere om zijn wensen met betrekking tot contacten uit te spreken naar de betreffende personen en stimuleer hem om, wanneer gewenst, relaties te herstellen.

Soms is er sprake van onverwerkte woede of emoties richting ouders en/of andere betrokkenen door ervaringen uit het verleden, waardoor het lastig wordt om een goede relatie met deze mensen op te bouwen of te vertrouwen op hun inzet wanneer nodig.

Anderzijds geldt voor sommige jongeren dat mensen geen energie meer hebben om in de jongere te investeren. Er is zoveel misgegaan dat de koek op is. Iedereen is het zat, voelt zich machteloos en de drive om 'voor de jongere te gaan' is zoek. Het is nodig om die situatie eerlijk onder ogen te zien en samen met de jongere en met het netwerk te bespreken hoe en bij wie opnieuw hoop en positiviteit kan worden opgedaan om alsnog met de jongere aan de slag te gaan. Dat is een cruciale voorwaarde om de kracht in het netwerk van de jongere naar boven te halen.

Bouchra heeft een erg klein netwerk en vindt het vervelend om het hierover te hebben. Zij voelt zich erg eenzaam. Bij doorvragen blijkt dat zij veel familieleden heeft die in het buitenland wonen. De gezinsvoogd zoekt samen met Bouchra de e-mailadressen van deze mensen op. Vanaf dat moment heeft het meisje regelmatig contact met haar familie via Skype. In de vakantie gaat zij een week naar haar tante in Parijs.

Voor het bouwen aan en het behouden van een netwerk heb je vaardigheden nodig. Deze jongeren hebben die niet altijd. Zet daar waar nodig extra hulpverlening of training in, zodat de jongere kan werken aan zijn sociale vaardigheden. Stimuleer de jongere zo veel mogelijk om deel te nemen aan een vorm van georganiseerde vrijetijdsbesteding (in de buurt) waar hij nieuwe sociale relaties aan kan gaan, zoals het lid worden van een (sport)club.

Wat werkt in het kort:

- blij focussen op het netwerk van de jongere zelf
- betrek zo snel mogelijk zo veel mogelijk mensen bij het traject
- investeer in het herstellen van relaties
- stimuleer openheid en het bespreken van problemen
- stimuleer jongere om contacten (digitaal) te onderhouden.
- spreek netwerk aan op hun krachten, complimenteer en informeer
- wees creatief
- kijk ook naar het aanwezige netwerk in het buitenland
- kijk naar het verleden van de jongere en herstel oude contacten
- investeer in het leren van sociale vaardigheden

KERNELEMENT 3: ONDERSTEUNINGSBEHOEFTE

Hoewel de hulpverlener vaak al in kan schatten welke ondersteuningsbehoefte de jongere heeft, moet de jongere hier zelf achter komen en deze zelf formuleren. Gedurende het traject kunnen drie strategieën worden toegepast om met de jongere tot een ondersteuningsbehoefte en acceptatie hiervan te komen:

- benoemen van (on)mogelijkheden;
- informatie toevoegen;
- laten ervaren.

Door dit proces vroegtijdig te beginnen, uiterlijk rond het zeventiende jaar, geef je de jongere de tijd om te begrijpen of te ervaren wat hij zelf kan, wat hij kan leren (met hulp) en waar hij hulp bij nodig heeft, ofwel van zijn netwerk, ofwel van professionele hulpverleners. Het is van belang dat de ondersteuningsbehoefte gekoppeld blijft aan de inventarisatie van de jongere en zijn toekomstwensen in de map. De motivatie van de jongere om gesprekken te voeren over een ondersteuningsbehoefte is groter als helder is wat het hem gaat opleveren.

De eerder beschreven acht ontwikkelingstaken vormen een belangrijk uitgangspunt bij het in kaart brengen van de ondersteuningsbehoefte. Daarnaast is het van belang om een onderscheid te maken in ondersteuningsvragen. Er zijn verschillende typen van ondersteuning die een jongere nodig kan hebben:¹¹

- 1. Emotionele ondersteuning, zowel alledaags als bij problemen:** genegenheid tonen, een luisterend oor bieden, de jongere opvrolijken, een duwtje in de goede richting geven, aansporen tot volhouden, geruststellen of goede raad geven.
- 2. Waardering:** complimenten geven, de jongere vragen jou ergens bij te helpen, wijzen op de sterke punten en krachten.
- 3. Instrumentele ondersteuning:** de jongere ergens heen brengen, iets uitlenen, informatie geven over waar hij iets kan krijgen, hulp geven in bijzondere gevallen als ziekte, advies geven bij huishoudelijke problemen of praktische hulp bieden zoals boodschappen doen.
- 4. Gezelschap:** iemand vraagt de jongere om ergens aan mee te doen, belt af en toe op of spreekt hem aan voor een praatje, gaat op bezoek bij de jongere, gaat met de jongere op stap of nodigt hem uit voor een feestje of etentje.
- 5. Informatieve ondersteuning:** laten merken wat jij en anderen van de jongere verwachten, opbouwende kritiek geven, de jongere laten begrijpen waarom hij iets niet goed deed of andere informatie over zijn gedrag geven.

Actie: Benoemen van (on)mogelijkheden

Wanneer de jongere zijn eigen beperking ontkent en geen inzicht heeft in zijn grenzen, is het moeilijker de jongere te motiveren om hulp van het netwerk of vrijwillige hulpverlening te accepteren. De jongere is er dan immers van overtuigd dat hij het zelf kan. Als de jongere inzicht heeft in zijn grenzen en deze durft te benoemen, zal de jongere ook beter in staat zijn ondersteuning te accepteren en te zoeken als er problemen ontstaan.

Het benoemen van een beperking en de focus hierop vanuit de hulpverlening kan echter leiden tot aversie bij de jongere jegens hulpverlening. De jongere dwingen om hierover te praten helpt niet. Kijk waar je kunt aanhaken bij wat de jongere aangeeft over zijn eigen grenzen. Het is ook niet van essentieel belang om de beperking zelf te benoemen; soms werkt het beter om in concrete voorbeelden te vertellen op welke vlakken de jongere (nog) niet helemaal zelfstandig is en aan te geven dat de jongere minder snel leert dan andere jongeren en daarom (soms) extra hulp nodig heeft. Laat zien dat jij de jongere volledig accepteert zoals hij is en benoem ook wat hij wél kan; dit geeft ruimte om ook te bespreken wat er niet goed gaat. Draai niet om het onderwerp heen, maar zeg waar het op staat. Tot slot helpt het om te benadrukken dat alle jongeren van deze leeftijd hulp

nodig hebben en dat het voor iedereen een spannende fase in zijn leven is. Besef dat het moeilijk is om te aanvaarden dat je niet zoals de ‘gemiddelde’ jongere bent en dat dit tijd kost. Houd er rekening mee dat jij het toekomstbeeld van de jongere volledig in de war kunt schoppen, wanneer in de gesprekken blijkt dat zijn huidige toekomstwensen door zijn beperking niet haalbaar zijn. Geef de jongere voldoende gelegenheid om aan dit idee te wennen, hiermee in het reine te komen en bied hem alternatieven en een ander perspectief. De jongere moet zijn toekomstbeeld bijstellen en dat heeft tijd nodig.

Peter had een helder idee over zijn toekomst. Als hij dertig was, zou hij in een villa wonen met drie grote en dure auto's voor de deur. Hij had al wel door dat dit met zijn opleidingsniveau op de reguliere manier niet haalbaar zou zijn, maar hij had een plan. Hij zou een groot crimineel worden. Hoewel de hulpverlener aanvankelijk hierin niet mee ging met Peter, was Peter hier heel stellig in.

De hulpverlener besloot het toen over een andere boeg te gooien en ging met Peter bekijken hoe ver hij dan ondertussen was op weg naar dat doel. Wat ging er allemaal al goed en wat ging er niet zo goed? Peter was nu de loopjongen van de loopjongen en was hier onlangs voor opgepakt. De hulpverlener besprak met Peter wat ervoor nodig was om een topcrimineel te worden en wat hij daarvoor moest doen en moest bereiken. Al snel had Peter door dat hij waarschijnlijk niet verder zou komen dan loopjongen en dat het hem eigenlijk ook ontbrak aan vaardigheden om op illegale wijze een groot fortuin te vergaren.

Of de jongere bekend is met zijn beperking hangt ook af van hoe zijn omgeving en de betrokkenen naar hem kijken. Omdat zijn beperking ook voor mensen uit zijn omgeving niet altijd zichtbaar is, kunnen zij hem niet alleen gemakkelijk overvragen, maar ook weinig erkenning geven in zijn ondersteuningsbehoefte. Het kan zijn dat de jongere wordt weggezet als een aansteller en een puber die gewoon even een schop onder zijn kont moet hebben. Inzicht creëren bij belangrijke betrokkenen is daarom ook van belang. Je moet dit zorgvuldig afstemmen met de jongere en vooral hemzelf stimuleren om aan overige betrokkenen aan te geven hoe hij in elkaar zit en hoe zijn beperking van invloed is op zijn functioneren. Een training in het aangeven van grenzen, ook richting leeftijdsgenoten, kan de jongere hierbij helpen.

In het netwerk kan ook veel kennis zitten over de grenzen van de jongere. Vaak kunnen deze mensen goed benoemen wat er nog niet zo goed gaat. Betrek het netwerk daarom in de gesprekken met de jongere. Een jongere zal eerder op- en aanmerkingen aanvaarden van nauw betrokkenen dan van hulpverleners. Vraag bijvoorbeeld: “Wat zou je moeder/docent/oma/baas zeggen waar jij hulp bij nodig hebt en wat je nog niet zo goed kunt?” Het verschil in ideeën kan aanvankelijk weerstand oproepen, maar goed begeleid kan het ook inzicht creëren bij de jongere dat hij misschien meer nodig heeft dan hij denkt.

Actie: Informatie toevoegen

Een jongere kan niet weten wat zijn ondersteuningsbehoefte is als hij niet weet wat er op hem af gaat komen bij het verwezenlijken van zijn toekomstdromen. Informeer de jongere over wat er nodig is, welke stappen er moeten worden gezet en wat hij moet kunnen om zijn doel te behalen. Wat gaat er nog meer op hem afkomen als hij achttien wordt? Wat zullen zijn rechten en plichten zijn? Vanuit de inventarisatie die met de jongere is gemaakt en zijn eigen tot dan toe al geformuleerde ondersteuningsbehoefte, ga je werken aan het vergroten van inzicht in de hulpvraag. Vanuit zijn ondersteuningsbehoefte en de door hem geformuleerde zorgen blijf je het gesprek aangaan met de jongere en ga je tijd en aandacht investeren in het formuleren van een doellijst en het aanvullen van de lijst met 'wat heb ik nodig'.

Wat moet er voor het achttiende jaar geregeld zijn:

- zorgverzekering
- inkomen
- WA-verzekering
- woonplek

De jongere heeft aan het begin van het traject al aangegeven wat hij vindt en denkt dat er moet gebeuren en waarbij hij hulp nodig heeft. Wanneer je een goede werkrelatie hebt opgebouwd en hebt getoond dat je de wensen van de jongere serieus neemt, kun je in een latere fase van het traject de jongere ook gaan informeren. Welke stappen heeft hij nog niet benoemd in het behalen van zijn doelen? Welke vaardigheden die nog niet omschreven staan in zijn map heeft de jongere eventueel nog nodig om zijn doelen te behalen? Zijn er nog andere aandachtspunten? De jongere kan de map er iedere keer weer bij pakken en aanvullingen noteren.¹² Betrek ook bij deze gesprekken weer mensen uit het netwerk.

Wat werkt in het kort:

- bied de informatie gedoseerd aan
- laat de jongere zelf dingen opzoeken en uitzoeken
- overval de jongere niet met allerlei 'to-do'-lijsten
- neem de tijd
- herhaal je boodschap en controleer of de jongere deze heeft begrepen
- bespreek niet meerdere onderwerpen tegelijk
- laat ervaringsdeskundigen met de jongere in gesprek gaan
- benoem niet alleen risico's, maar vooral kansen
- sluit aan bij wat de jongere belangrijk vindt

Informeer de jongere waar hij hulp kan halen, hoe en waar hij bepaalde dingen kan regelen en wat er nog meer gaat veranderen als hij achttien wordt. Geef aan dat de jongere op www.18takecontrol.nl meer informatie kan vinden. Deze website is speciaal ontwikkeld voor deze jongeren en sluit in vormgeving aan bij de map. Per ontwikkelingstaak wordt de informatie aangeboden in de taal en op het niveau van jongeren met een LVB. Wat ook kan helpen is de jongere in gesprek brengen met ervaringsdeskundigen, of hem beeldmateriaal laten zien van ervaringen van andere jongeren die achttien zijn geworden.

Hulpverleners hebben de neiging om vooral te informeren over praktische zaken (hoe vraag je een uitkering aan, wat moet je allemaal regelen voor je huis). Het is echter ook van belang de jongere te informeren over ondersteuningsbehoeften die bestaan op andere vlakken, zoals: bij wie kan de jongere terecht als hij vragen heeft over relaties, wie wil met de jongere oefenen hoe hij zich moet gedragen ten opzichte van autoriteiten, bij wie kan de jongere terecht als hij ruzie heeft met zijn moeder, als hij heel blij is of juist verdrietig, et cetera.

¹² Wordt er bij het in kaart brengen van de ondersteuningsbehoefte van de jongeren ook gewerkt met lijsten als de *INventarisatie Van Redzaamheid Aspecten (INVRA)*, *SIS (Support Intensity Scale)*, *ZRM (Zelfredzaam Matrix)* et cetera, dan kun je deze aanvullend bij de map gebruiken.

Actie: Laten ervaren

In de adolescentie breekt een periode aan waarin een jongere op een veilige manier zijn mogelijkheden en grenzen moet kunnen ontdekken. De jongere moet leren controle over zijn leven te gaan nemen, maar daar tegenover staat dat de betrokkenen hem ook meer controle moeten gaan geven. Om zich vaardigheden eigen te kunnen maken, moet hij ruimte krijgen om te oefenen en te experimenteren. Op deze manier stimuleer je de jongere om te ontwikkelen in een beschermde omgeving, met het netwerk en andere betrokkenen op de achtergrond om op terug te vallen. Zo geef je de jongere tijd om zijn zelfvertrouwen te vergroten en om te kijken wat hij zelf kan, wat hij nog wil en kan leren (met hulp en/of training) en waar hij uiteindelijk hulp bij nodig heeft, ofwel van zijn netwerk, ofwel van professionele hulpverleners.

Dion heeft aangegeven dat hij heel graag bij zijn vader wil wonen als hij achttien is. De gezinsvoogd voorziet veel problemen, aangezien Dion en zijn vader al jaren een ingewikkelde relatie hebben en vader eerder niet voor hem heeft kunnen zorgen. De gezinsvoogd wil eigenlijk dat Dion in de instelling blijft en een begeleid-kamerwonen-traject in gaat; hij voorziet dat Dion en zijn vader het niet lang samen zullen uithouden. Hij begrijpt echter dat de wens van Dion erg sterk is. Hij maakt een plan met Dion om langzaam toe te gaan werken naar het thuis wonen. Dion mag steeds vaker en langere periodes op verlof bij vader wonen. De gezinsvoogd meldt Dion echter ook aan voor een begeleid-kamerwonen-traject, zodat hij later geen last zal hebben van wachtlijsten. Uiteindelijk kiest Dion ervoor om niet bij vader te gaan wonen.

Alle mensen die bij de jongere betrokken zijn, moeten meer gaan balanceren tussen regie nemen en regie geven, tussen laten en ingrijpen en tussen positioneren en engageren. De verandering in houding die dit van het netwerk en de betrokken hulpverleners vraagt, is voor hen misschien wel het ingewikkeldste onderdeel van het traject. Hulpverleners vinden het soms moeilijk om jongeren met deze problematiek deze ruimte te bieden, omdat zij zo kwetsbaar zijn. Er heerst angst: deze jongere, met dit dossier, deze beperking en zijn verleden, kan onmogelijk op eigen benen staan. Tegenover de ontwikkelingstaak van de jongere staat echter ook de ontwikkelingstaak van ouders/ begeleiders én hulpverleners om de jongere langzaam verantwoord los te laten en te laten oefenen met zelfstandigheid. De jongere moet niet overvraagd worden en (te veel) faalervaringen opdoen; dat zal ten koste gaan van zijn zelfvertrouwen en zijn functioneren. Maar de jongere moet ook niet ondergestimuleerd worden. Daardoor raakt hij gedemotiveerd, kan de ontwikkeling belemmerd worden en kan hij zich juist gaan afzetten tegen (vervolg)hulpverlening.¹³

Wat werkt in het kort:

- werk vanuit de wens van de jongere
- begrens en wees helder in wat wel en niet mogelijk is vanuit jouw perspectief
- bied ruimte
- neem de tijd
- werk met kleine stappen nemen
- oefen in een veilige omgeving
- complimenteer op wat er goed gaat en vergroot dit uit
- wees duidelijk en begrens waar nodig
- voorkom te veel faalervaringen
- bouw aan zelfvertrouwen
- versterk de autonomie
- bied vertrouwen aan de jongere
- betrek het netwerk

Het is van belang dat de jongere deze kans ver voor zijn achttiende krijgt. Niet alleen omdat de jongere tijd nodig heeft om te groeien, maar ook omdat er dan vroegtijdig kan worden ingeschat waar het netwerk de jongere niet bij kan helpen, waar vrijwillige hulpverlening en extra (vaardigheids)trainingen kunnen worden ingezet en waar in het uiterste geval nog vanuit de beschermingsmaatregel kan worden ingegrepen. Wanneer dit proces vroegtijdig wordt begonnen, kan de jeugdbeschermer ook beter inschatten of er extra maatregelen nodig zijn, zoals ondercuratelestelling, mentorschap of bewindvoering.

¹³ Om een goede balans te vinden kun je de checklist *Balans in Beeld* gebruiken: www.kennispleingehandicaptensector.nl/balansinbeeld.

KERNELEMENT 4: HET TOEKOMSTPLAN

Wanneer er een goede inventarisatie ligt én het netwerk duidelijk in beeld is, versterkt en verstevigd, kan de jongere samen met het netwerk en eventuele betrokken vrijwillige hulpverlening een concreet toekomstplan gaan maken voor als hij achttien is. Om tot een gezamenlijk plan te komen helpt het om iedereen tijdens een bijeenkomst¹⁴ bij elkaar te zetten en de jongere hier toe te laten lichten wat er gaat gebeuren als hij achttien is en waar hij (straks) hulp bij nodig heeft.

Het netwerk bij elkaar zetten in een bijeenkomst geeft een extra boost aan het activeren van het netwerk en verstevigt en vergroot het netwerk nog meer. Niet alleen de jongere ervaart meer grip op de situatie en wordt aangesproken op zijn kracht, ook het netwerk wordt gehoord en krijgt waardering voor wat zij al voor de jongere hebben betekend. Doordat iedereen kan meedenken over wat zij kunnen bieden en over eventuele oplossingen, komt er uiteindelijk een toekomstplan dat door iedereen wordt gedragen, waardoor het netwerk uiteindelijk ook meer geneigd is om daadwerkelijk in actie te komen voor de jongere. Mensen worden allemaal in hun kracht gezet en krijgen de kans om hun verantwoordelijkheden te nemen.

De bijeenkomst wordt idealiter georganiseerd wanneer de jongere maximaal zeventienhalf is, zodat de jongere en zijn ondersteuningscoalitie nog in een beschermde omgeving kunnen oefenen met het uitvoeren van het plan. Vaak zal één bijeenkomst niet voldoende zijn en het organiseren van follow-up-bijeenkomsten is belangrijk om het plan vorm te blijven geven en aan te passen wanneer nodig.

Actie: Introduceren van een netwerkbijeenkomst

Met de jongere bespreek je de mogelijkheid om een bijeenkomst te organiseren met zijn netwerk en waarom dit een volgende stap is naar zijn achttiende. Licht goed toe wat het idee is en wat het doel is van de bijeenkomst: het maken van een toekomstplan waarin staat wie de jongere gaan helpen en waarmee.

Zet maximaal in op het motiveren van de jongere. Wanneer een jongere niet gemotiveerd is voor een bijeenkomst, vraag dan door waarom hij niet gemotiveerd is. Informeer hem over de bedoelingen, herstel misverstanden en neem ongegronde angsten weg. Wanneer de jongere toch blijft weigeren, kijk dan samen met de jongere naar alternatieven voor hoe hij wel zijn ondersteuningsvraag bij zijn netwerk kan neerleggen. Denk bijvoorbeeld aan een kleinere bijeenkomst met enkele mensen, individuele contacten et cetera. Bekijk dan in een later stadium of de jongere wel openstaat voor een grotere bijeenkomst.

Benadruk bij de jongere dat het **zijn** bijeenkomst is. Hij mag bepalen wie er wel en niet aanwezig zullen zijn en hoe hij het wil organiseren. Laat de jongere zelf meedenken en beslissingen nemen over praktische en organisatorische zaken als tijdstip, locatie, eten en drinken en het gebruik van hulpmiddelen als de Toolkit My Power Team (visueel instrument) en E-Kracht (digitaal instrument).¹⁵ Dit zijn instrumenten die speciaal ontwikkeld zijn om de voorbereiding, uitvoer en de follow-up na de bijeenkomst te ondersteunen.

Samen met de jongere bepaal je wanneer je een netwerkbijeenkomst wilt plannen en wat voor type netwerkbijeenkomst het moet worden. Maak een keuze op basis van wat de jongere wil, jouw eigen mogelijkheden en kwaliteiten en die van andere professionele betrokkenen, jouw relatie met het netwerk en financiën. Het is belangrijk dat de eerste bijeenkomst een succeservaring wordt en ervaring/training is hierin belangrijk. Het voorbereiden van een bijeenkomst, de praktische organisatie van de bijeenkomst en het vervolg geven aan de bijeenkomst kost veel tijd. Deze investering betaalt zich bijna altijd uit, maar de tijdsinvestering moet wel mogelijk zijn.

Overwegingen bij keuze voor uitbesteden of zelf uitvoeren:

- wat wil de jongere voor bijeenkomst (omvang, type, organisatie et cetera)
- is er geld beschikbaar
- heb jij voldoende tijd en ervaring om het te organiseren
- wat is de omvang van het netwerk
- is de vertrouwensband en werkrelatie met de jongere sterk genoeg
- heeft de jongere en het netwerk behoefte aan een onafhankelijk persoon

¹⁴ Bijvoorbeeld: Eigen Kracht-conferentie, familie netwerkberaad (FNB), groepsoverleg, netwerkberaad, perspectiefbiedende bijeenkomst et cetera.

¹⁵ Een gebruiksaanwijzing is te vinden op de website zelf. E-Kracht is speciaal ontwikkeld door de Eigen Kracht Centrale en Lost Lemon voor mensen die een plan gaan maken tijdens een netwerkbijeenkomst. Gebruik is gratis.

De ondersteuning vanuit het netwerk is afhankelijk van het welslagen van deze bijeenkomst, net als het vertrouwen dat de jongere in zijn netwerk zal durven stellen.

Wanneer jij samen met de jongere en andere betrokkenen besluit de netwerkbijeenkomst uit te besteden aan een andere organisatie, kun je denken aan de Eigen Kracht Centrale.¹⁵ De bijeenkomst wordt dan georganiseerd door een onafhankelijke coördinator, wat soms van belang kan zijn om alle betrokkenen rond de tafel te krijgen. De Eigen Kracht Centrale heeft veel kennis van het organiseren van bijeenkomsten voor mensen met een beperking en binnen een jeugdbeschermingsmaatregel. Daarnaast hebben zij ook tijd om extra aandacht te besteden aan het verbreden en vergroten van het netwerk, mocht dat tot op dat moment in het traject nog onvoldoende gelukt zijn. Bekijk wel eerst of er mogelijkheden zijn om de Eigen Kracht-conferentie te financieren, voordat je deze keuze voorlegt aan de jongere.

Wanneer degene die de bijeenkomst leidt nog niet eerder bij het traject betrokken is geweest, bespreek dan samen met hem en de jongere het bestaan van het instrument 18 Take Control, de inventarisatie en de overige ingezette acties binnen de werkwijze. Neem hier de tijd voor. Benadruk dat de informatie in de map van de jongere zelf is, dat hij zelf heeft besloten welke informatie wel en niet in de map staat en zelf zijn ondersteuningsbehoefte heeft geformuleerd. Bekijk ook of de persoon in kwestie kennis heeft van de specifieke problematiek van deze doelgroep en informeer waar nodig.

Actie: Voorbereiden van de netwerkbijeenkomst

Zoals gezegd, een goede voorbereiding is van groot belang en kost tijd. Vooral bij de eerste bijeenkomst die wordt georganiseerd. Houd daarbij steeds voor ogen dat de jongere en zijn ondersteuningsbehoefte centraal staan. Laat de jongere bedenken wie hij wil uitnodigen. Vraag door: “Wie kunnen jou straks helpen als je achttien bent? Wie kunnen helpen bij het maken van een plan? Van wie ervaar jij steun? Wie vinden het belangrijk dat het goed met jou gaat? Op wie kun jij terugvallen als het niet lukt?” Ouders en andere nauw betrokkenen, betrek je ook bij de voorbereiding. Maak hun wel duidelijk dat de bijeenkomst nu georganiseerd wordt met het netwerk van de jongere en voor de jongere. Soms hebben betrokkenen al eerdere ervaringen met een bepaald type bijeenkomst. Leg uit wat er deze keer anders zal zijn en bespreek de overeenkomsten.

Ook de jeugdbeschermer moet zich realiseren dat het om een ander type bijeenkomst gaat dan hij gewend is. Als de jongere eenmaal achttien is, kun je geen eisen meer stellen. Dit betekent dat je in de aanloop naar de bijeenkomst goed moet onderscheiden of je nu nog werkelijk een eis neer wilt leggen en welke, en wat veel meer een wens of advies is.¹⁷ Steeds zal de vraag moeten zijn wat voor deze jongere, in deze situatie ‘goed genoeg’ is.

Laat de jongere de mensen uitnodigen en ondersteun de jongere hierin, zodat iedereen het doel van de bijeenkomst duidelijk voor ogen heeft. Stel bijvoorbeeld samen met de jongere een brief op. Bespreek met de jongere wat er eventueel nog met de mensen in kwestie moet worden besproken, voordat zij naar de bijeenkomst komen. Dit om te zorgen dat de intentie van de mensen die aanwezig zullen zijn op de bijeenkomst ook daadwerkelijk is om tot een toekomstplan te komen en niet om nog onopgeloste onderlinge ruzies of kwesties uit te vechten.

Kijk kritisch naar de lijst met genodigden en de bijdrage die zij kunnen leveren en bespreek

Wat werkt in het kort:

- neem alle stappen samen met de jongere en laat hem meebeslissen
- de jongere besluit wie er worden uitgenodigd, jij adviseert hooguit
- neem de tijd
- betrek andere mensen uit het netwerk
- ondersteun de jongere bij de dingen waar hij hulp bij nodig heeft
- gebruik de Toolkit My Power Team
- gebruik E-Kracht
- creëer en investeer in een breed draagvlak
- voorkom zo veel mogelijk dat mensen onverwacht niet komen opdagen
- organiseer ondersteuning van de jongere tijdens de bijeenkomst
- bereid de jongere goed voor met behulp van het instrument
- zorg dat de betrokken hulpverleners ook op één lijn staan
- bereid follow-up-bijeenkomsten ook gedegen voor
- nodig een collega uit ter ondersteuning van jou tijdens de bijeenkomst

¹⁶ Kijk voor meer informatie op www.eigen-kracht.nl.

¹⁷ Wanneer een bijeenkomst wordt ingezet binnen een gezin met een jeugdbeschermingsmaatregel, stelt een jeugdbeschermer bodemeisen op waaraan het plan minimaal moet voldoen om de veiligheid van het kind te borgen.

eventuele twijfels met de jongere. Uiteindelijk bepaalt hij wie er wordt uitgenodigd. Bespreek ook de eventuele aanwezigheid van vrijwillige hulpverlening, wanneer al helder is voor de jongere dat hij na zijn achttiende verjaardag ook hier voor een deel op aangewezen zal zijn.

Investeer vooral in uitnodiging en motivatie van de mensen van wie de jongere heeft aangegeven dat zij belangrijk voor hem zijn. Motiveer het netwerk en stimuleer betrokkenheid, geef ze erkenning voor wat ze al hebben gedaan, zet ze in hun kracht en benader ze als een serieuze gesprekspartner. Een oplossings- en op krachten gerichte basishouding geeft hierbij de grootste kans op succes. Zorg ook dat er mensen worden uitgenodigd die ‘tegenspraak’ bieden. Jongeren en anderen kunnen makkelijk toezeggingen doen als: ‘natuurlijk ga ik elke dag naar school als ik weer thuis woon’, of op andere manieren de werkelijkheid te rooskleurig inschatten. Het helpt als er iemand is die kritische vragen kan stellen en onrealistische verwachtingen kan weerspreken. Zonder de ruimte te beperken voor hoop, goede voornemens en creatieve oplossingen.

Het is belangrijk ervoor te zorgen dat de mensen die de jongere uitnodigt ook daadwerkelijk aanwezig kunnen zijn en komen opdagen. Het is niet goed voor het zelfvertrouwen van de jongere en het vertrouwen in het netwerk wanneer veel mensen uiteindelijk niet komen. Als mensen uiteindelijk toch niet kunnen komen, wees dan creatief om ze toch nog zo veel mogelijk te betrekken. Kijk bijvoorbeeld of ze telefonisch bereikbaar zijn voor vragen, stimuleer ze om van tevoren een boodschap te schrijven, et cetera.

Vlak voordat de bijeenkomst plaatsvindt, bereid je de jongere goed voor met behulp van het instrument 18 Take Control, waarin zijn inventarisatie en zijn ondersteuningsbehoefte zijn opgeschreven. De reeds benoemde ondersteuningsbehoefte en doelen van de jongere knip je op in kleine stapjes en taken, zodat het voor mensen ook haalbaar is om de jongere te helpen. Bijvoorbeeld: ‘de jongere is iedere ochtend op tijd op school’, in plaats van ‘de jongere haalt zijn diploma’. Maar maak het ook weer niet te klein; het netwerk moet nog wel de mogelijkheid hebben om zelf met oplossingen te komen en mee te denken over hoe bepaalde doelen behaald kunnen worden.

Geef aan dat je de jongere tijdens de bijeenkomst zult ondersteunen (of ondersteuning zult organiseren) om zijn wensen zo goed mogelijk aan iedereen voor te leggen. Maak samen een agenda voor de bijeenkomst en stel regels op die de jongere aan het begin van de bijeenkomst kan benoemen. Heldere ‘spelregels’ voor de bijeenkomst vergroten de veiligheid van de jongere, maken het gemakkelijker om mensen aan te spreken op verstoring gedrag en zorgen dat de focus op het maken van een toekomstplan blijft liggen. Oefen eventueel met de jongere wat hij wil vertellen aan het begin van de bijeenkomst en hoe hij zijn hulpvraag bij het netwerk kan neerleggen.

Betrek bij de voorbereiding voor zover mogelijk nog enkele andere belangrijke mensen uit het (professionele) netwerk die ook intensief betrokken zijn geweest bij de eerdere acties in het traject, zodat zij de jongere gezamenlijk kunnen ondersteunen tijdens de bijeenkomst.

Actie: Uitvoeren netwerkbijeenkomst

Geef de jongere het woord, laat hem de agenda, regels en afspraken toelichten en het doel van de bijeenkomst benoemen: het maken van een toekomstplan. Stimuleer de jongere aan het begin van de bijeenkomst om zelf toe te lichten hoe hij zijn toekomst voor zich ziet als hij straks achttien jaar is en waarbij hij denkt dat hij nog hulp nodig heeft. Zorg ervoor dat de jongere zijn verhaal rustig kan vertellen en help hem om met het instrument 18 Take Control zijn vra(a)g(en) goed neer te leggen bij het netwerk. Ben je zelf niet aanwezig bij de bijeenkomst, zorg dan dat iemand uit het netwerk de jongere hierin ondersteunt.

Er moet ruimte zijn voor het netwerk en de hulpverleners om de jongere aan te vullen en om hun eigen ideeën en zorgen op tafel te leggen. Bewaak de veiligheid voor de jongere hierin goed en zorg dat er gedurende de bijeenkomst ook aandacht is voor wat er allemaal al goed gaat. Er moeten geen nietes-wellessdiscussies ontstaan. Iedereen mag zijn zegje doen, maar het draait uiteindelijk om wat de jongere wil en het moet zijn plan zijn wil hij zich eraan kunnen verbinden.

Wat werkt in het kort:

- zorg dat het programma helder is
- maak duidelijke afspraken die de veiligheid van de jongere waarborgen
- zorg dat de jongere niet overschaduwd wordt
- laat de jongere zijn verhaal vertellen aan de hand van het instrument 18 Take Control
- stimuleer om te praten over wat er goed gaat, niet alleen over problemen
- oordeel zo min mogelijk
- rem professionele hulpverleners af als ze te dominant zijn tijdens de bijeenkomst
- stimuleer de jongere en het netwerk om zelf met creatieve oplossingen te komen
- kauw niets voor, laat je verrassen
- gebruik de Toolkit My Power Team
- betrek mensen die niet aanwezig kunnen zijn op andere manieren
- geef iedereen een kopie van het toekomstplan, ook de mensen die niet aanwezig konden zijn
- laat een collega jou ondersteunen tijdens het begeleiden van de bijeenkomst

Aan het eind van de bijeenkomst ligt er een toekomstplan waarin in ieder geval is opgenomen:

- Hoe de **follow-up** van deze bijeenkomst is geregeld.
- Wie **verantwoordelijkheid** neemt voor het volgen van het proces en aan de bel trekt als er zaken mis dreigen te gaan.
- Hoe de **basisvoorwaarden** voor de jongere op orde worden gebracht (inkomen, uitkeringen, verzekeringen, wonen et cetera.)
- Hoe de jongere, het netwerk en hulpverleners tot de afsluiting van de hulpverlening **samenwerken** en hoe daarna.
- Een **heldere taakverdeling** gekoppeld aan de hulpvragen en ondersteuningsbehoefte van de jongere.
- Of er **extra vrijwillige hulpverlening** nodig is.
- **Contactgegevens** van alle betrokkenen.

Het is belangrijk dat de plannen zo concreet mogelijk worden gemaakt: Wie gaat wat doen? Wanneer? Hoe vaak? Hoe lang? Hoeveel? Wat doen we als er iets tussenkomt? Wie trekt er aan de bel als het niet werkt? Wie houdt er een vinger aan de pols? Bespreek tijdens de bijeenkomst ook of de jongere iets kan betekenen voor de mensen uit zijn netwerk. Op deze manier wordt de verhouding gelijkwaardiger en dat helpt weer om de relaties te verstevigen. Hoe wederkeriger de relatie, hoe sterker zij is. Zorg dat het plan in de taal van de jongere wordt opgeschreven en dat hij en zijn netwerk zich in het toekomstplan herkennen.

Actie: Werken met het toekomstplan

Hoewel de bijeenkomsten zelf altijd als zeer positief worden ervaren, vormt het werken met een plan voor deze doelgroep een uitdaging. Zonder goede borging en zonder krachtige procesbewaking kunnen prachtige positieve ontwikkelingen worden ingezet, maar zullen deze niet altijd bestendig blijken te zijn. Veelvuldig een follow-up organiseren en een vinger aan de pols houden is belangrijk. De betrokkenen en het netwerk bewaken de uitvoering van het toekomstplan en stellen het bij

wanneer nodig; als hulpverlener ondersteun je hen hierin indien nodig. Het is niet alleen het plan van de jongere en zijn familie, ook de betrokken hulpverleners conformeren zich eraan en spelen daar waar gevraagd een rol bij de uitvoering ervan.

In het begin zul je de ondersteuningscoalitie actiever moeten ondersteunen en activeren, om langzamerhand steeds meer de regie bij de ondersteuningscoalitie neer te leggen. De jongere en het netwerk hebben vaak even tijd nodig om te oefenen. Probeer zo veel mogelijk verantwoordelijkheid bij de ondersteuningscoalitie te leggen en neem niet direct over. Blijf je inzetten om het netwerk te motiveren en betrokkenheid te stimuleren. Als er iets misgaat moet dat niet meteen worden gezien als een probleem, maar eerder als een aanleiding om andere oplossingen uit te proberen en/of (extra) mensen opnieuw te betrekken.

Wanneer er voor het achttiende jaar al een plan ligt, kunnen de jongere en het netwerk oefenen in een beschermde omgeving. Houd in het begin een korte lijn met de jongere, werk outreachend en blijf hem bevragen. De wensen van de jongere blijven centraal staan: “Waar loop jij tegenaan? Waar zou jij hulp bij willen of meer over willen leren? Wie kan jou dat dan bieden of jou daarin ondersteunen?” Het instrument kan er te allen tijde door de jongere en betrokkenen weer bij worden gepakt en per ontwikkelingsstaak kan worden gekeken of de ondersteuningsbehoefte van de jongere is veranderd, welke acties er eventueel uitgezet moeten worden, en of dit kan worden opgepakt binnen het netwerk of dat er eventueel extra hulpverlening moet worden ingezet.

Wanneer E-Kracht wordt gebruikt, kunnen de jongere en het netwerk gemakkelijk contact met elkaar zoeken en communiceren over de voortgang en uitvoering van het toekomstplan. Het programma beschikt over een afsprakenlijst, een gespreksplein, een agenda en een documentenlijst. Kan of wil de jongere niet met dit instrument werken, wees dan creatief met hoe de jongere zo gemakkelijk mogelijk contact kan onderhouden met zijn ondersteuningscoalitie en hoe iedereen op de hoogte blijft van de nieuwste ontwikkelingen. Denk bijvoorbeeld aan het instellen van een groepschat op WhatsApp, het creëren van een mailinglijst samen met de jongere, het sturen van maandelijkse updates, het rondsturen van foto's van bijgewerkte to-do-lijsten in de map et cetera.

Soms komt de jongere (en het netwerk) er gedurende het werken met het toekomstplan achter dat zij nog niet zover zijn om zonder de ondersteuning van (gedwongen) hulpverlening verder te gaan of dat de betrokkenheid van de ondersteuningscoalitie onvoldoende blijft. Draag de mogelijkheid aan om (extra) vrijwillige hulpverlening of een andere vorm van (professionele) ondersteuning bij het traject te betrekken.

Wanneer een andere hulpverlener al voor het achttiende jaar kan invliegen en betrokken wordt bij het traject, blijkt dat de jongere ook nadat hij achttien is geworden vaker hulp blijft aanvaarden of in ieder geval de weg naar de vrijwillige hulpverlening beter weet te vinden en hier beter gebruik van maakt.¹⁸ Informeer over mogelijkheden, laat de jongere kennismaken met de organisatie en hulpverlener en laat de beslissing bij de jongere zelf.

Mario wilde helemaal niets meer weten van welke vorm van hulpverlening ook. Toen hij achttien werd, verdween hij dan ook volledig van de radar en kwam hij bij zijn hulpverlener in het vrijwillige kader niet meer opdagen op zijn afspraken. Het netwerk van Mario was beperkt en mensen vermoedden dat hij bij vrienden logeerde in Rotterdam. Op een gegeven moment werd zijn hulpverlener gebeld. Mario was opgepakt en zat op het politiebureau. Hij vroeg zich af of de hulpverlener hem misschien kon helpen met het organiseren van een aantal zaken. Omdat de hulpverlener de jongere kende, kon hij direct hulp inzetten, die door de jongere ook werd geaccepteerd.

Houd het aantal professionele hulpverleners in het leven van de jongere wel beperkt. Voor een jongere kan het heel onoverzichtelijk zijn wie hem waarbij gaat helpen en wie hij waarvoor kan aanspreken. Zorg dat het helder blijft voor de jongere wat iedereen doet. Jongeren hebben daarnaast ook vaak onrealistische verwachtingen. Na het beëindigen van de gedwongen hulpverlening hebben zij vaak vooral een praktische hulpvraag: “Wie helpt mij aan een woning, wie helpt mij aan geld, wie helpt mij aan een baan.” Geef direct duidelijk aan wat voor ondersteuning een bepaalde organisatie wel en niet kan bieden.

¹⁸ *Gedurende de pilot is dit getest met jongerencoaches van MEE Rotterdam:*
<http://www.meerrotterdamrijnmond.nl/projecten/jongerencoach>.

Wanneer de jongere openstaat voor de ondersteuning van een andere organisatie, is het niet alleen voor de jongere zelf maar ook voor de professionals belangrijk dat er tijd is voor de overdracht. De aansluiting tussen gedwongen jeugdhulpverlening en vrijwillige volwassenenhulpverlening is nog niet optimaal, mede doordat beide vanuit heel andere kaders werken. Ook de professionals hebben tijd nodig om informatie uit te wisselen, afspraken te maken en verantwoordelijkheden over te dragen. Overdracht is een proces en geen moment.

Wat werkt in de overdracht tussen gedwongen en vrijwillige hulpverlening:

- begeleiding houdt pas op, wanneer een ander het heeft overgenomen
- een goede overdracht kost tijd
- stem voldoende af over rolverdeling en verwachtingen
- schuif verantwoordelijkheden niet op elkaar af
- neem kennis van de belangen van de andere organisatie
- een grondige informatieoverdracht met behulp van het instrument 18 Take Control
- neem kennis van financieringsmogelijkheden

Krachtplan 18+: ja maar...

- 1. Deze jongere is er op zijn zestiende nog niet aan toe om over zijn toekomst te praten.**
Sluit altijd aan bij de leefwereld, interesses en ontwikkeling van de jongere; hij staat immers centraal. Houd echter ook voor ogen dat de jongere over twee jaar achttien wordt en dat het gehele traject tijd kost. Stimuleer de jongere zo veel mogelijk om over het onderwerp na denken en vraag ook anderen uit zijn omgeving om de jongere hierin te stimuleren.
- 2. Het heeft geen zin, deze jongere heeft geen inzicht in zijn problematiek.**
Dat is onderdeel van de beperking. Het vergt geduld en tijd om de jongere hierin inzicht te bieden, maar het is daarom extra nodig om uiteindelijk de overgang van zorg naar zelfstandig zo goed mogelijk ondersteund te kunnen maken.
- 3. Dit instrument is te kinderachtig voor deze jongere.**
Laat deze beslissing bij de jongere zelf. In de praktijk bleek dat veel jongeren bereid waren met het instrument te werken, al dan niet aangepast. Als een jongere afwijzend is, kijk dan welke vorm wel aansluit bij de jongere (zet bijvoorbeeld delen van de map in, verwijder de taart, ga op zoek naar andere middelen/manieren om structuur aan te brengen).
- 4. Deze jongere is te kwetsbaar om regie te geven en te laten oefenen met zelfstandigheid.**
Hij pakt en krijgt de regie als hij achttien is toch. Jongeren uit de jeugdzorg geven zelf aan dat zij het als zeer waardevol ervaren als zij langzaam toe kunnen werken naar autonomie. Fietsen leer je ook in fasen en kleine stappen, met vallen en opstaan. Bijkomende voordelen zijn dat het binnen een meer beschermd kader plaatsvindt, dat er eerder ingegrepen kan worden en dat de ondersteuningsbehoefte zo voor de jongere en het netwerk ook duidelijker wordt.
- 5. Er is geen netwerk om te betrekken.**
Dan is er reden tot zorg. Wanneer een jongere daadwerkelijk helemaal geen netwerk heeft om op terug te vallen, betekent dit dat hier vanaf het zestiende jaar extra veel aandacht en tijd in geïnvesteerd moet worden. Iedereen is gebaat bij een steunnetwerk, maar deze jongeren helemaal. Beginnen met een klein netwerk is nog steeds een begin. Vaak blijkt echter dat er een groter netwerk aanwezig is dan de hulpverlener tot dan toe had gedacht. Schakel indien mogelijk professionele organisaties in die zich hebben gespecialiseerd in het versterken en uitbreiden van sociale netwerken bij deze doelgroep.
- 6. Het netwerk is te zwak om een ondersteuningscoalitie mee te vormen.**
Ook al zijn ze 'zwak', ook deze mensen willen betrokken zijn bij besluitvorming en het maken van plannen met betrekking tot zaken die van invloed zijn op hun eigen leven en dat van hun dierbaren. Houd voor ogen dat het 'goed genoeg' moet zijn en dat kleine stapjes ook stappen zijn. Bedenk tot slot dat een jongere die heeft ervaren dat zijn eigen netwerk hem onvoldoende kan ondersteunen, eerder openstaat voor vrijwillige hulpverlening.
- 7. Hij heeft al een ondersteunend netwerk om zich heen, ik hoef geen bijeenkomst te organiseren.**
Waak voor de aanname dat alles al goed is geregeld. Het achttiende levensjaar blijkt een soort magische grens te zijn. Jongeren met een hulpverleningsgeschiedenis en een slechte relatie met ouders hebben een grotere behoefte om de mensen die in hun ogen aan deze hulpverleningsgeschiedenis zijn verbonden los te laten. Grijp de bijeenkomst aan om te bekijken of alle neuzen dezelfde kant op staan, of iedereen weet wat de jongere wil en of ze hem hierbij willen helpen. Daarnaast moet ook het netwerk van de jongere zich voorbereiden en weten wat er gaat veranderen als de jongere achttien wordt.
- 8. Ik heb hier geen tijd voor, ik moet andere dingen regelen.**
Wanneer jij hier geen tijd voor hebt, kijk dan of iemand anders er tijd in kan steken en delegeer zo veel mogelijk binnen het netwerk en/of naar andere organisaties. Blijf in de gaten houden of de acties worden ingezet en laat je niet afleiden door de waan van de dag. Het organiseren van dit traject kost in het begin tijd, maar het is vaak de investering waard doordat gaandeweg steeds meer verantwoordelijkheden en taken bij de jongere en zijn ondersteuningscoalitie kunnen worden neergelegd.

Literatuurlijst

- Barns, J.W.K. e.a. (2012). DE LEEFSITUATIE VAN JONGEREN NA UITSTROOM UIT DE JEUGDZORG. Den Haag: Tympaan Instituut.
- Beer, Y. de (2011). DE KLEINE GIDS; MENSEN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING. Deventer: Kluwer.
- Burg, S. van der, Elteren, S. van (2010). HELP MIJN PUPIL WORDT 18: HET BELANG VAN VOORTGEZETTE HULPVERLENING IN DE JEUGDBESCHERMING AAN JONGEREN MET EEN VERSTANDELIJKE BEPERKING. Universiteit Utrecht: Master Thesis Orthopedagogiek.
- Cozijn, M. (2012). TRANSITIE NAAR VOLWASSENHEID BIJ PLEEGKINDEREN EN RESIDENTIEEL GEPLAATSTE KINDEREN. Universiteit Leiden: Scriptie Master Clinical Child and Adolescent Studies.
- Donker, A. & Bakker, W. de (2012). VRIJ NA EEN PIJ, VOORSPELLENDE FACTOREN VAN ACCEPTATIE VRIJWILLIGE NAZORG EN RECIDIVE. Leiden: Hogeschool Leiden - Toegepaste Psychologie & Social Work.
- Hijnekamp, M.J.G., Heide, W. van der, Sluys, L.M. (2013). HOEZO LICHT BEPERKT? MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE VAN JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING. Den Haag: Tympaan Instituut.
- Holsbrink-Engels, G. (2009). HOE(ZO) VOLWASSEN? EEN METHODIEK IN HET BEGELEIDEN VAN JONGEREN MET PROBLEEMGEDRAG VAN 16 TOT 23 JAAR. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Leergroep Verve i.s.m. Expertisecentrum William Schrikker (2013). VAN ZORG NAAR ZELFSTANDIG: AFSLUITING OTS NA UITHUISPLAATSING BINNEN VERVE. Amsterdam: William Schrikker Groep.
- Lever, M. (2013). HOUVAST, STUT EN STEUN VOOR GEZINNEN VAN OUDERS MET EEN LVB. Den Haag/ Rotterdam/ Amsterdam: De Opvoedpoli/ Radar Uitvoering/ Expertisecentrum William Schrikker.
- NSW Children's Guardian (2010). INFORMATION SHEET 15: PLANNING FOR LEAVING CARE. <http://www.kidsguardian.nsw.gov.au/>
- Rot, E.J.W. (2013). HANDREIKING BALANS IN BEELD, JONGEREN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING UITDAGEN, ZONDER HEN TE OVERVRAGEN OF ONDERVRAGEN. Utrecht: Kennisplein Gehandicaptensector.
- Sohier, R., Blom, A. & Wolff, A. (2010). JONGEREN NA JEUGDZORG: DE VERBINDING NAAR VOLWASSENHEID, VOOR PROFESSIONALS DIE MET JONGEREN WERKEN. Tilburg: Drukkerij Gianotten BV.
- Sonderen, E. (2012). HET METEN VAN SOCIALE STEUN MET DE SOCIALE STEUN LIJST – INTERACTIES (SSL-I) EN SOCIALE STEUN LIJST - DISCREPANTIES (SSL-D), EEN HANDLEIDING. Groningen: Research Institute SHARE.
- Spitz, A. (2011). HELP IK WORD 18!!!. www.helpikword18.nl, uitgave in eigen beheer.
- Steketee, M., Vandenbroucke, M., Rijkschroeff, R. (2009). (JEUGD)ZORG HOUDT NIET OP BIJ 18 JAAR. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.
- Wit, M. de, Moonen, X. & Douma, J. (2011). RICHTLIJN EFFECTIEVE INTERVENTIES: AANBEVELINGEN VOOR HET ONTWIKKELEN, AANPASSEN EN UITVOEREN VAN GEDRAGSVERANDERENDE INTERVENTIES VOOR JEUGDIGEN MET EEN LICHT VERSTANDELIJKE BEPERKING. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG

Geraadpleegde websites:

- <http://www.lcfj.nl/files/6730/inzicht+nazorg.pdf>
- http://www.insideout.nl/clienten/over_inside-out
- <http://www.eigeninitiatiefmodel.nl>
- http://www.fostercare.tas.gov.au/__data/assets/pdf_file/0003/38928/Planning_for_Leaving_Care_and_After_Care_Support.pdf

Kijk ook op www.krachtplan18plus.nl of www.18takecontrol.nl.

